

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΔΥΤΙΚΗΣ ΑΤΤΙΚΗΣ

ΣΧΟΛΗ ΕΦΑΡΜΟΣΜΕΝΩΝ ΤΕΧΝΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ

ΤΜΗΜΑ ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΑΣ ΚΑΙ ΟΠΤΙΚΟΑΚΟΥΣΤΙΚΩΝ ΤΕΧΝΩΝ

Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Σπουδών ΠΜΣ

«Φωτογραφία: Έρευνα & Μεθοδολογία»

Ο ΡΟΛΟΣ ΤΗΣ ΑΦΗΓΗΣΗΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΑΣ ΣΤΗΝ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑ ΚΑΙ ΣΤΗ

ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ ΤΟΥ ΨΥΧΙΚΟΥ ΤΡΑΥΜΑΤΟΣ

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΠΑΝΑΓΙΩΤΙΔΗ ΔΑΝΑΗ-ΠΟΛΥΞΕΝΗ

ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ: ΚΑΓΓΕΛΑΡΗΣ ΦΩΤΗΣ

ΑΘΗΝΑ 2023

UNIVERSITY OF WEST ATTICA

SCHOOL OF APPLIED ARTS & CULTURE

Department of Photography and Audiovisual Arts

Master of Arts

«Photography: Research & Methodology»

THE ROLE OF NARRATIVE AND PHOTOGRAPHY IN COMMUNICATION AND TRAUMA

MANAGEMENT

DIPLOMA THESIS

PANAGIOTIDI DANAE POLIXENI

SUPERVISOR: KAGELARIS FOTIS

ATHENS 2023

ΜΕΛΗ ΤΗΣ ΕΞΕΤΑΣΤΙΚΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ

Φώτης Καγγελάρης

Διδάσκων

Τμήμα Φωτογραφίας και Οπτικοακουστικών Τεχνών

Πανεπιστήμιο Δυτικής Αττικής

Διδάκτωρ Ψυχοπαθολογίας

Αντωνία Μπάρδη

Λέκτορας

Τμήμα Γραφιστικής και Οπτικής Επικοινωνίας

Πανεπιστήμιο Δυτικής Αττικής

Διδάκτωρ Πανεπιστημίου του Derby, Μ. Βρετανία

Κωνσταντίνος Αντωνιάδης

Ομότιμος Καθηγητής

Τμήμα Φωτογραφίας και Οπτικοακουστικών Τεχνών

Πανεπιστήμιο Δυτικής Αττικής

ΔΗΛΩΣΗ ΣΥΓΓΡΑΦΕΑ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

Η κάτωθι υπογεγραμμένη Παναγιωτίδη Δανάη - Πολυξένη του Κωνσταντίνου με αριθμό

μητρώου 21010 Φοιτήτρια του Προγράμματος Μεταπτυχιακών Σπουδών του

Πανεπιστημίου Δυτικής Αττικής της Σχολής

Εφαρμοσμένων Τεχνών και Πολιτισμού του Τμήματος Φωτογραφίας και

Οπτικοακουστικών Τεχνών, δηλώνω υπεύθυνα ότι:

«Είμαι συγγραφέας αυτής της διπλωματικής εργασίας και ότι κάθε βοήθεια την οποία είχα για την προετοιμασία της είναι πλήρως αναγνωρισμένη και αναφέρεται στην εργασία. Επίσης, οι όποιες πηγές από τις οποίες έκανα χρήση δεδομένων, ιδεών ή λέξεων, είτε ακριβώς είτε παραφρασμένες, αναφέρονται στο σύνολό τους, με πλήρη αναφορά στους συγγραφείς, τον εκδοτικό οίκο ή το περιοδικό, συμπεριλαμβανομένων και των πηγών που ενδεχομένως χρησιμοποιήθηκαν από το διαδίκτυο. Επίσης, βεβαιώνω ότι αυτή η εργασία έχει συγγραφεί από μένα αποκλειστικά και αποτελεί προϊόν πνευματικής ιδιοκτησίας τόσο δικής μου, όσο και του Ιδρύματος. Παράβαση της ανωτέρω ακαδημαϊκής μου ευθύνης αποτελεί ουσιώδη λόγο για την ανάκληση του μεταπτυχιακού τίτλου σπουδών μου».

Η Δηλούσα

Ο ΡΟΛΟΣ ΤΗΣ ΑΦΗΓΗΣΗΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΑΣ ΣΤΗΝ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑ ΚΑΙ ΣΤΗ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ ΤΟΥ ΨΥΧΙΚΟΥ ΤΡΑΥΜΑΤΟΣ

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η παρούσα διπλωματική εργασία διερευνά διεπιστημονικά το θέμα της αφήγησης μέσω μιας εκτενούς βιβλιογραφικής ανασκόπησης. Ο κύριος άξονας της έρευνας επικεντρώνεται σε θεματικούς τομείς που αφορούν τη γλώσσα και την επικοινωνία, τη ψυχοθεραπεία και τη φωτογραφία. Αρχικά, αναλύονται οι ψυχολογικές επιπτώσεις που προκύπτουν από την πανδημία του κορονοϊού και οι τρόποι αντιμετώπισης τους μέσω του λόγου. Στη συνέχεια, ερευνάται το θεωρητικό υπόβαθρο που υποστηρίζει την ανάλυση της αφήγησης ως εργαλείο επικοινωνίας, εστιάζοντας στη σημαντική συνεισφορά του Jerome Bruner, και παρουσιάζοντας τις σύγχρονες τάσεις και εφαρμογές στο πεδίο αυτό. Στο πλαίσιο αυτό, επικεντρωνόμαστε στη σχέση της αφήγησης με την ψυχοθεραπεία, ενσωματώνοντας μια λεπτομερή ανάλυση των αφηγηματικών πρακτικών σε αυτόν τον τομέα. Εξετάζεται επίσης η βαθιά σχέση μεταξύ του λόγου και της εικόνας, διερευνώντας τα κοινά τους στοιχεία και αναφορές. Τέλος, πραγματοποιείται μια εκτενής ανάλυση του ρόλου της αφήγησης στα πλαίσια της φωτογραφίας, διερευνώντας τόσο τις θεωρητικές προσεγγίσεις όσο και τις πρακτικές εφαρμογές.

Λέξεις κλειδιά: Covid-19, αφήγηση, γλώσσα, επικοινωνία, αφηγηματική ψυχοθεραπεία, αφηγηματική φωτογραφία, οπτική επικοινωνία

THE ROLE OF NARRATIVE AND PHOTOGRAPHY IN COMMUNICATION AND TRAUMA MANAGEMENT

ABSTRACT

This thesis explores the topic of storytelling through an extensive interdisciplinary literature review. The main focus of research is on thematic areas of language and communication, psychotherapy and photography. First, the psychological effects resulting from the coronavirus pandemic and the ways to deal with them are analysed. Then, the theoretical background supporting the analysis of narrative as a communication tool is explored, focusing on the important contribution of Jerome Bruner, and presenting contemporary trends and applications in this field. In this context, we focus on the relationship of narrative to psychotherapy, incorporating a detailed analysis of narrative practices in this field. The deep relationship between spoken and written language and image is also explored, exploring their common elements and references. Finally, an extensive analysis of the role of narrative in the context of photography is carried out, exploring both theoretical approaches and practical applications.

Keywords: Covid-19, narrative, language, communication, narrative psychotherapy, narrative photography, visual communication, storytelling

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

Δήλωση συγγραφέα διπλωματικής εργασίας	
Περίληψη στην ελληνική γλώσσα	
Περίληψη στην αγγλική γλώσσα	
Πίνακας Περιεχομένων	7
Εισαγωγή	8
1. Κεφάλαιο Πρώτο: Covid-19	12
1.1 Οι κοινωνικές και ψυχολογικές επιπτώσεις της πανδημίας	12
1.2 Ψυχική ανθεκτικότητα και μετατραυματική ανάπτυξη	14
2. Κεφάλαιο Δεύτερο: Γλώσσα	17
2.1 Η γλώσσα ως εργαλείο κατανόησης και σύνδεσης	17
2.2 Γλώσσα και νοηματοδότηση	18
2.3 Γλώσσα και αφήγηση	19
2.3.1 Το έργο του Jerome Bruner	19
2.3.2 Η ερμηνεία και η σημασία της	21
2.4 Αφήγηση και ψυχοθεραπεία	22
2.4.1 Αφήγηση και ψυχικό τραύμα	23
2.4.2 Η αφηγηματική ψυχοθεραπεία των White και Epston	24
2.4.3 Η αφήγηση στον κλάδο της Υγείας	26
3. Κεφάλαιο Τρίτο: Από το λόγο στην εικόνα	28
3.1 Σχέση λόγου και εικόνας	28
3.2 Η Φωτογραφία ως γλώσσα	29
3.3 Η ανάγνωση της φωτογραφίας	31
3.4 Φωτογραφία και Λογοτεχνία	32
4. Κεφάλαιο Τέταρτο: Φωτογραφία και αφήγηση	34
4.1 Εικόνα και αφήγηση	34
4.1.1 Επίπεδα αφηγηματικότητας	35
4.1.2 Η αλληλουχία των εικόνων	36
4.1.3 Το φωτογραφικό δοκίμιο	37
4.1.4 Η φωτογραφία ως μαρτυρία ή ως κατασκευή	38
4.2 Η δομή της φωτογραφικής αφήγησης	41
4.2.1 Στοιχεία που καθορίζουν τη δομή της αφήγησης	42

4.2.2 Σχέση μεταξύ οπτικής και λεκτικής αφήγησης	43
5. Αντί Επιλόγου	45
6. Βιβλιογραφία	48
7. We Live Inside a Dream	51

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η παρούσα διπλωματική εργασία εκπονείται στα πλαίσια του Προγράμματος Μεταπτυχιακών Σπουδών με τίτλο «Φωτογραφία: Έρευνα και Μεθοδολογία» του τμήματος Φωτογραφίας και Οπτικοακουστικών Τεχνών του Πανεπιστημίου Δυτικής Αττικής. Το θέμα της εργασίας αφορά την ανάλυση της αφήγησης ως κύριου γλωσσικού εργαλείου για την επίτευξη της επικοινωνίας, που μπορεί επίσης να συνεισφέρει στη διαδικασία προσέγγισης και θεραπείας του ψυχικού τραύματος. Συγκεκριμένα, η έρευνα επικεντρώνεται στην περίπτωση της πανδημίας Covid-19, η οποία φαίνεται να έχει έντονες επιπτώσεις στην ψυχολογία μας μέχρι και σήμερα. Μέσα από αυτή την εργασία επιχειρείται να διερευνηθεί το ζήτημα του πως η αφήγηση λειτουργεί στα πλαίσια του γραπτού και προφορικού λόγου, αλλά και στον τομέα της εικόνας και της οπτικής επικοινωνίας και κατασκευής, ειδικότερα εντός του κλάδου της εφαρμοσμένης Φωτογραφίας. Κεντρικός στόχος της έρευνας είναι να διερευνηθεί η σχέση ανάμεσα στους κλάδους της Φωτογραφίας και της Ψυχολογίας, με έμφαση στην κοινή σύνδεση τους με την πρακτική της αφήγησης, με σκοπό την εδραίωση μιας ουσιαστικής και συνεργατικής συνδιαλλαγής μεταξύ τους.

Οι λόγοι για τους οποίους επέλεξα το συγκεκριμένο θέμα είναι πολλαπλοί και βασίζονται τόσο σε προσωπικά όσο και σε επιστημονικά κίνητρα. Αρχικά, αυτή η επιλογή αντλεί την έμπνευση από το προσωπικό μου βίωμα κατά τη διάρκεια της πανδημίας του κορονοϊού, προσδίδοντας στην εργασία έναν προσωπικό χαρακτήρα. Η πανδημία αυτή αφορά ένα ζωτικής σημασίας ζήτημα και μια επίκαιρη πτυχή της πραγματικότητας, που συνεχίζει να μας απασχολεί και να μας επηρεάζει σε καθημερινό επίπεδο. Επιπλέον, η μελέτη αυτή συνδέει τους δύο βασικούς τομείς των σπουδών μου και των ενδιαφερόντων μου, την ψυχολογία και τη φωτογραφία. Αυτή η συνδυαστική προσέγγιση επιχειρεί να διευρύνει το πεδίο της έρευνας και να προσφέρει νέες προοπτικές για την κατανόηση της ανθρώπινης εμπειρίας. Τέλος, η έρευνα επικεντρώνεται στην πρακτική της αφήγησης, ειδικότερα μέσω της φωτογραφίας, αντικατοπτρίζοντας έτσι τις προσωπικές μου θεωρητικές και εφαρμοσμένες αναζητήσεις. Εν κατακλείδι, αυτή η διπλωματική εργασία αποσκοπεί σε μια εμπειριστατωμένη και τεκμηριωμένη διερεύνηση του πως η αφήγηση και η

φωτογραφία, μπορούν να αξιοποιηθούν για την κατανόηση και της ανάλυση των επιπτώσεων της πανδημίας Covid-19 στον ανθρώπινο ψυχισμό και την κοινωνία γενικότερα.

Το κυρίως μέρος της παρούσας εργασίας διαρθρώνεται σε τέσσερα κεφάλαια, τα οποία αναλύουν εκτενώς τα προαναφερθέντα θέματα. Αρχικά, το πρώτο κεφάλαιο λειτουργεί ως εισαγωγή, εξετάζοντας τις επιπτώσεις της πανδημίας Covid-19 στην κοινωνία και την ψυχική υγεία, όπως αυτές αναγνωρίστηκαν και διατυπώθηκαν σε δημοσιογραφικά άρθρα και άλλες πηγές πληροφόρησης της εποχής. Εστιάζει ειδικότερα στην αύξηση του στρες και της κατάθλιψης, εξετάζοντας την έννοια του μετατραυματικού στρες, καθώς και στο τραύμα που προκύπτει ως αποτέλεσμα της νοσηλείας. Επιπλέον, εξετάζει το θέμα του πένθους και αναφέρει τις διάφορες απώλειες που έχουμε βιώσει, ενώ τονίζει την απρόσμενη και ξαφνική εμφάνιση αυτών των αλλαγών στις ζωές μας. Τέλος, το κεφάλαιο αναδεικνύει τη σημασία της ψυχικής ανθεκτικότητας και ανάπτυξης ως μέσο για την αντιμετώπιση του τραύματος και την αναζήτηση νέων προοπτικών για το μέλλον.

Το δεύτερο κεφάλαιο της εργασίας επικεντρώνεται στην έρευνα στο πεδίο της γλώσσας και της επικοινωνίας, εξετάζοντας λεπτομερώς τις έννοιες της νοηματοδότησης, της αφήγησης και της ερμηνείας. Καταρχάς, δίνεται έμφαση στον ρόλο της αφήγησης ως σημαντικού γλωσσικού εργαλείου, αλλά και ως μέσου αντιμετώπισης του ψυχικού τραύματος. Συγκεκριμένα, εξετάζεται η έννοια της αφηγηματικής στροφής στις ανθρωπιστικές και κοινωνικές επιστήμες, ενώ γίνεται μια ανασκόπηση στο θεωρητικό έργο του Αμερικανού ψυχολόγου Jerome Bruner, που αναδεικνύει τη σχεσιακή φύση της αφήγησης και την επίδραση της στην προσωπική ανάπτυξη και την κοινωνική διασύνδεση. Στη συνέχεια του κεφαλαίου, γίνεται ειδική αναφορά στις πρακτικές της αφηγηματικής προσέγγισης στη ψυχοθεραπεία, που αναπτύχθηκε από τους White και Epston τη δεκαετία του '90, στο πλαίσιο της θεραπείας της οικογένειας. Τέλος, υπογραμμίζεται η σημασία της αφήγησης στον τομέα της υγείας, ειδικότερα όσον αφορά άτομα που αντιμετωπίζουν σωματικές ή ψυχικές προκλήσεις.

Στο τρίτο μέρος της εργασίας πραγματοποιείται μια εμπειριστατωμένη ανάλυση της διαδραστικής σχέσης ανάμεσα στον λόγο και την εικόνα, με μια μετάβαση από τις

θεωρίες της γλώσσας και του λόγου στις θεωρίες της εικόνας και της οπτικής επικοινωνίας. Σε αυτό το πλαίσιο, διερευνούνται τόσο οι ομοιότητες όσο και οι διαφορές μεταξύ του προφορικού και γραπτού λόγου και της οπτικής γλώσσας. Στη συνέχεια, τίθεται το ερώτημα εάν η φωτογραφία αποτελεί μια μορφή γλώσσας και γίνεται μια τεκμηριωμένη ανάλυση για την απάντηση αυτού του ερωτήματος. Εξετάζεται η δυνατότητα της εικόνας και ειδικότερα της φωτογραφίας να δημιουργήσει συνεκτικά νοήματα, να μεταφέρει αποτελεσματικά μηνύματα και να πει ιστορίες. Έπειτα, εξετάζεται η διαδικασία της ανάγνωσης μιας ή περισσότερων εικόνων και των κωδίκων που απαιτούνται για να γίνει αυτή εφικτή. Το τελευταίο μέρος της ενότητας επικεντρώνεται στην αναπτυσσόμενη σχέση μεταξύ της φωτογραφίας και της λογοτεχνίας, εστιάζοντας ιδιαίτερα σε σύγχρονες θεωρητικές και πρακτικές προσεγγίσεις που υπογραμμίζουν αυτήν τη σχέση.

Το τέταρτο και τελευταίο κεφάλαιο του κυρίως μέρους του κειμένου, επικεντρώνεται στον τομέα της φωτογραφίας, εξετάζοντας τη σχέση της με την αφήγηση και την ανάπτυξη αφηγηματικών πρακτικών. Αρχικά, παρουσιάζεται μια ιστορική ανασκόπηση της χρήσης της εικόνας με σκοπό την επικοινωνία και την εξιστόρηση. Στη συνέχεια, εξετάζεται η αφηγηματική δύναμη που μπορεί να έχει μια φωτογραφία ή ένα σύνολο εικόνων, και διερευνάται το ζήτημα του αν και σε ποιο βαθμό η αφήγηση είναι δυνατή μέσα σε αυτό το πλαίσιο, εξετάζοντας τις δυνατότητες και τους περιορισμούς. Έπειτα, εξετάζονται οι πιο διαδεδομένοι τρόποι αφήγησης μέσω της φωτογραφίας, συγκεκριμένα ο τρόπος παράθεσης, τοποθέτησης και αλληλουχίας των εικόνων, καθώς και η δόμηση του φωτογραφικού δοκιμίου. Στο τελευταίο μέρος της πρώτης υποενότητας του κεφαλαίου, πραγματοποιείται μια θεωρητική ανασκόπηση των δύο κεντρικών τρόπων λειτουργίας της φωτογραφικής εικόνας. Αυτοί οι δύο τρόποι επηρεάζουν τον τρόπο με τον οποίο μεταδίδεται το οπτικό μήνυμα και εξετάζουν τη φωτογραφία τόσο ως καταγραφή και μαρτυρία όσο και ως κατασκευή, εξετάζοντας επίσης και άλλες εφαρμογές που εντάσσονται μέσα σε αυτό το διπολικό σχήμα. Το δεύτερο μέρος του τέταρτου κεφαλαίου επικεντρώνεται στη δομή που μπορεί να πάρει η φωτογραφική αφήγηση, καθώς και τα διάφορα στοιχεία που συνθέτουν αυτήν τη διαδικασία και συντελούν στην ολοκληρωμένη διαμόρφωση της. Τέλος, πραγματοποιείται μια σύντομη σύνοψη και σύγκριση μεταξύ της λεκτικής και της οπτικής αφήγησης, εστιάζοντας στη θεωρία των δύο προσεγγίσεων. Στο κεφάλαιο 5,

που αποτελεί την καταληκτική ενότητα, παρουσιάζονται ορισμένα συμπεράσματα και προτάσεις που προέκυψαν μέσω της ανάπτυξης της παρούσας διπλωματικής εργασίας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

Covid-19

1.1 Οι κοινωνικές και ψυχολογικές επιπτώσεις της πανδημίας

Η πανδημία του Covid-19 αποδείχθηκε μια από τις πιο σημαντικές παγκόσμιες κρίσεις του 21ου αιώνα, επηρεάζοντας ριζικά τις ζωές μας και αφήνοντας επιπτώσεις σε κάθε πτυχή της σύγχρονης κοινωνίας. Η αιφνίδια εμφάνιση του ιού SARS-CoV-2 ανάγκασε τον κόσμο να αντιμετωπίσει ένα απρόβλεπτο συλλογικό τραύμα, με αποτέλεσμα να αναδιαμορφωθούν οι κοινωνικές, οικονομικές, και υγειονομικές πτυχές της καθημερινότητας μας, ενώ η ραγδαία εξάπλωση του προκάλεσε αμέτρητες ανθρώπινες απώλειες και επηρέασε βαθιά την κοινωνική συνοχή αυξάνοντας την απομόνωση, τα αρνητικά συναισθήματα και τα επίπεδα εμφάνισης ψυχιατρικών συμπτωμάτων.¹ Δεδομένου ότι ο κορωνοϊός αποτελεί ένα σύγχρονο φαινόμενο που είναι πρωτοφανές για την κοινωνία μας, οι κύριες πηγές πληροφόρησης για αυτό και τις επιπτώσεις του προέρχονταν μέχρι πρόσφατα από τα μέσα ενημέρωσης και την επικρατούσα δημοσιογραφία της εποχής, παρά από επιστημονικές έρευνες.

Θα μπορούσαμε να πούμε πώς ο Covid-19 αποτελεί και μια ψυχική πανδημία, καθώς οι επιδράσεις του στην ψυχική υγεία και λειτουργικότητα συνεχίζουν μέχρι σήμερα να είναι έντονες τόσο στον γενικό πληθυσμό όσο και σε όσους νόσησαν. Πιο συγκεκριμένα, τα παγκόσμια δεδομένα φανέρωσαν ήδη από τον πρώτο χρόνο της πανδημίας μια εμφανή αύξηση της κλινικής κατάθλιψης και του γενικευμένου άγχους στο γενικό πληθυσμό.² Τα ευρήματα σχετικών ερευνών που έγιναν σε ελληνικό δείγμα κατέδειξαν παρόμοια ανοδική τάση αυτών των διαταραχών και έντονη ψυχική δυσφορία, με πιο εμφανή τα συμπτώματα σε άτομα που νόσησαν σοβαρά και νοσηλεύτηκαν.³ Ειδικότερα όσον αφορά τους βαριά ασθενείς, ένα ποσοστό τους που ανέρχεται σε ένα τρίτον

---

¹ Νόρα Ράλλη, «Ψυχανάλυση Και Κορωνοϊός», Η Εφημερίδα Των Συντακτών, Απρίλιος, 14, 2021, <https://www.efsyn.gr/node/289998> (πρόσβαση 15/5/23).

² Μάρθα Καϊτανίδη, «Κορωνοϊός – Ανοιχτές οι ψυχικές «πληγές» λόγω της πανδημίας», Το Βήμα, Οκτώβριος, 10, 2021, <https://www.tovima.gr/2021/10/10/science/koronoios-anoixtes-oi-psyhikes-pliges-logo-tis-pandimias/> (πρόσβαση 15/5/23).

³ Στέλιος Στυλιανίδης, «Πανδημία ψυχικής υγείας στη μετά COVID εποχή», Το Βήμα, Μάιος, 1, 2021, <https://www.tovima.gr/2021/05/01/opinions/pandimia-psyhikis-ygeias-sti-meta-covid-epoxi/> (πρόσβαση 15/5/23).

διαγνώστηκε με κάποια ψυχιατρική διάγνωση μόλις έξι μήνες μετά την ανάρρωσή τους από τον ιό, με την κυριότερη διάγνωση να είναι αυτή των αγχωδών κρίσεων.⁴

Η νοσηλεία λόγω κορονοϊού μπορεί να θεωρηθεί ένα ιδιαίτερα τραυματικό γεγονός για όποιον το βιώσει και καταφέρει να επιβιώσει για να το αφηγηθεί και ως αποτέλεσμα έχει την εμφάνιση έντονου φόβου και σύγχυσης, που εκδηλώνεται στα πλαίσια της διαταραχής μετατραυματικού στρες. Στον κλάδο της Ψυχιατρικής ο όρος «Σύνδρομο Μετατραυματικού Στρες» περιγράφει την ψυχολογική κατάσταση που εμφανίζεται ως αντίδραση σε ερεθίσματα που γίνονται αντιληπτά από το άτομο ως επικίνδυνα και που απειλούν την ακεραιότητά του, όπως ένας θάνατος ή μια ασθένεια.⁵ Μετά το πέρας του τραυματικού γεγονότος το άτομο μπορεί να συνεχίσει να εκδηλώνει ασυνείδητες φοβικές αντιδράσεις για μεγάλο χρονικό διάστημα, όπως συνεχή αναβίωση της εμπειρίας μέσα από τη μνήμη του, επίμονη θλίψη, θυμό, γνωστικές και σωματικές δυσλειτουργίες, αϋπνία και υπερδιέγερση, αναπαράγοντας έναν αέναο κύκλο άγχους.⁶

Το νέο φαινόμενο του κορονοϊού και η περίοδος που ακολούθησε εμφανίστηκε στη ζωή μας εντελώς απροσδόκητα, διαρρηγνύοντας με τρόπο βίαιο την φαινομενική σταθερότητα και τις βεβαιότητες μας μέχρι τότε.⁷ Όπως κάθε τραυματικό γεγονός κατάφερε να κλονίσει την καθημερινότητα μας μέσα από ακραίες και απρόβλεπτες εναλλαγές από το φόβο στην αίσθηση ασφάλειας και πάλι πίσω. Ένα από τα σημαντικότερα πλήγματα που μας κατάφερε η πανδημία ήταν η απώλεια του ελέγχου που πιστεύαμε πως είχαμε πάνω στις ζωές μας, κάνοντας απόλυτα ξεκάθαρη την τρωτή και ευάλωτη φύση του είδους μας.⁸ Μέχρι να εμφανιστούν τα πρώτα μαζικά κρούσματα, πιστεύαμε πως ο ιός δεν θα αγγίξει τον δεδομένο τρόπο ζωής μας, πως

---

⁴ «Κορωνοϊός: Ένας στους τρεις που αναρρώνουν έχει προβλήματα ψυχικής υγείας ή νευρολογικά», Η Καθημερινή, Απρίλιος, 7, 2021, <https://www.kathimerini.gr/life/health/561321376/koronoios-enas-stoys-treis-poy-anarronoun-echei-provlimata-psychikis-ygeias-i-nevrologika/>(πρόσβαση 15/5/23).

⁵ Ντάνι Βέργου, «Το Συλλογικό Τραύμα Της Πανδημίας», Η Εφημερίδα Των Συντακτών, Φεβρουάριος, 5, 2022, https://www.efsyn.gr/nisides/330799_syllogiko-trayma-tis-pandimias (πρόσβαση 10/5/2023).

⁶ Σπύρος Μανουσέλης, «Το Ψυχολογικό Φορτίο Της Πανδημίας Του Κορονοϊού», Η Εφημερίδα Των Συντακτών, Σεπτέμβριος, 26, 2020, https://www.efsyn.gr/epistimi/mihanes-toy-noy/261551_psychologiko-fortio-tis-pandimias-toy-koronoioy (πρόσβαση 15/5/2023).

⁷ Θανάσης Γιαλκέτσης, «Διδάγματα Από Το Σοκ Της Πανδημίας», Η Εφημερίδα Των Συντακτών, Νοέμβριος, 29, 2020, https://www.efsyn.gr/themata/idees-palies-kai-nees/270642_didagmata-apo-sok-tis-pandimias (πρόσβαση 15/5/2023).

⁸ Juan Flores, «Αβέβαιοι Καιροί: Ψυχανάλυση Και Φόβος», ΕΕΨΨ, Ιούνιος, 27, 2020, <https://psychoanalysis-psychotherapy.gr/2020/06/27/αβέβαιοι-καιροί-ψυχανάλυση-και-φόβος/> (πρόσβαση 12/5/23).

είναι κάτι που συμβαίνει κάπου μακριά και πως μπορούμε να τον ελέγξουμε παρατηρώντας τις εξελίξεις από απόσταση. Η συνειδητοποίηση πως κάτι τέτοιο τελικά δεν ισχύει και πως είμαστε όλοι ουσιαστικά ευάλωτοι δημιούργησε ένα τεράστιο σοκ στον ψυχισμό μας και διάλυσε κάθε προηγούμενη κατανόηση και νοηματοδότηση της ζωής μας.⁹ Αυτός ο αιφνιδιασμός επέτρεψε την εμφάνιση του βαθιά ριζωμένου ασυνείδητου φόβου του θανάτου και του κατακερματισμού της ολότητας μας μαζί με συναισθήματα ενοχής και θλίψης.

Σύμφωνα με το Γάλλο ψυχαναλυτή Jacques Lacan τα ανθρώπινα όντα καταφέρνουν να δομήσουν το Εγώ τους αναγνωρίζοντας την εικόνα του εαυτού τους στον καθρέφτη ως δική τους. Αυτό συμβαίνει αρκετά νωρίς στη ζωή του παιδιού, ανάμεσα στους έξι με δεκαοκτώ μήνες, και πρόκειται για μια κρίσιμη καμπή η οποία επιτρέπει στο άτομο να προσδώσει νόημα στην υποκειμενικότητα του και να αποκτήσει μια πρωταρχική αίσθηση ελέγχου και συνοχής του σώματος του.¹⁰ Αυτή η φαινομενική συνοχή είναι που κινδύνευσε άμεσα να καταρριφθεί από τον ιό. Επιπλέον οι επιδημίες κάθε είδους λειτουργούν αντανεκλαστικά αφού καθρεφτίζουν τις κοινωνικές μας αξίες και φόβους και καταδεικνύουν την ουσία της ύπαρξης μας, όπως την έχουμε διαμορφώσει μέσα από τις ατομικές και συλλογικές επιλογές μας αλλά και μέσα από τη σχέση που έχουμε χτίσει με το περιβάλλον στο οποίο ζούμε.¹¹

Ένα από τα πιο συλλογικά και έντονα συναισθήματα που αναδύθηκαν κατά την τραυματική περίοδο αυτή είναι η θλίψη και το επακόλουθο πένθος, τα οποία ήρθαν ως φυσιολογική απάντηση στους ποικίλους αποχωρισμούς που βιώσαμε. Πέρα από τις αμέτρητες ανθρώπινες ζωές που χάθηκαν και μας στοίχισαν ακριβά σε προσωπικό αλλά και κοινωνικό επίπεδο καθώς δεν είχαμε τη δυνατότητα να θρηνήσουμε ολοκληρωμένα, ήρθαμε αντιμέτωποι και με άλλες μορφές απώλειας.¹² Λόγω των αυστηρών περιορισμών που επιβλήθηκαν αναγκαστήκαμε να στερηθούμε την επαφή και την οικειότητα με τους αγαπημένους μας ανθρώπους αλλά και με τον κοινωνικό μας

⁹ Φώτης Καγγελάρης, *Post Photography, Μελέτες Φωτολογίας*, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα, 2020, σ.181.

¹⁰ Dylan Evans, *Εισαγωγικό Λεξικό της Λακανικής Ψυχανάλυσης*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 2005, σ. 245.

¹¹ Θανάσης Γιαλκέτσης, «Μαθήματα Από Την Ιστορία Των Επιδημιών», Η Εφημερίδα Των Συντακτών, Νοέμβριος, 21, 2021, https://www.efsyn.gr/themata/idees-palies-kai-nees/320118_mathimata-apo-tin-istoria-ton-epidimion (πρόσβαση 12/5/23).

¹² Μαρίνα Οικονόμου-Λαλιώτη, «Η εμπειρία ενός στερημένου θρήνου», Η Καθημερινή, Σεπτέμβριος, 19, 2022, <https://www.kathimerini.gr/society/562048489/i-empeiria-enos-sterimenou-thrinoy/> (πρόσβαση 20/5/23).

περίγυρο, συνθήκη που λειτούργησε ιδιαίτερα επιβαρυντικά για τον ψυχισμό μας.¹³ Επιπρόσθετα αρκετοί άνθρωποι έχασαν τη δουλειά τους λόγω των συνθηκών, γεγονός που δημιούργησε συναισθηματική αποδιοργάνωση και ανασφάλεια. Αυτή η νέα τάξη πραγμάτων, το νέο νόημα που απέκτησε η καθημερινότητα μας, μας οδήγησε αναπόφευκτα στην ανάγκη να αναθεωρήσουμε και να εξερευνήσουμε τις επιλογές μας για το μέλλον καθώς και να βρούμε τρόπους να μετουσιώσουμε αυτή την τραυματική εμπειρία.

1.2 Ψυχική ανθεκτικότητα και μετατραυματική ανάπτυξη

Γνωρίζουμε μέσα από την έρευνα πως ο ανθρώπινος ψυχισμός έχει τη δυνατότητα να είναι πολύ ανθεκτικός παρά τις αντιξοότητες και τις μεγάλες κρίσεις που κλονίζουν συχνά τη ζωή μας. Το μεγαλύτερο ποσοστό των ατόμων που θα βιώσει μια καταστροφή θα καταφέρει να την αντιμετωπίσει αποτελεσματικά και να την ξεπεράσει.¹⁴ Ένα βαθιά τραυματικό γεγονός στη ζωή του ανθρώπου, όπως ο Covid-19 και οι επιπτώσεις του, ενώ θα φέρει αναταράξεις και έντονη αποδιοργάνωση στο ψυχικό σύστημα, στη συνέχεια όταν το αρχικό σοκ ξεπεραστεί, θα εκκινήσει διαδικασίες ανάκαμψης. Στην Ψυχολογία ο όρος «Μετατραυματική Ανάπτυξη» αναφέρεται ακριβώς σε αυτές τις ψυχικές διεργασίες που στοχεύουν στη θετική αλλαγή του ατόμου και στην αναζήτησή νέου νοήματος που θα το βοηθήσει να δυναμώσει και να εξελιχθεί.¹⁵

Το άτομο προκειμένου να ξεπεράσει μια τραυματική ρήξη χρειάζεται πρωτίστως χρόνο για να επεξεργαστεί την εμπειρία, να την μετουσιώσει και στη συνέχεια, αφού αυτή θα έχει πια περάσει στη μνήμη, να καταφέρει να την αφηγηθεί.¹⁶ Έτσι ο χρόνος αλλά και η αφήγηση, η οποία μέσα από την κατασκευή νοήματος μέσω της γλώσσας καταφέρνει να λειτουργεί επουλωτικά, αποτελούν σημαντικά ψυχικά εργαλεία που συνεισφέρουν στην

¹³ Ευαγγελία Γαλανάκη, «Απώλειες Και Πένθη Της Πανδημίας», Το Βήμα, Απρίλιος, 25, 2021, <https://www.tovima.gr/print/nees-epoxes/apoleies-kai-penthi-tis-pandimias/> (πρόσβαση 20/5/23.)

¹⁴ Δημήτρης Παπαδημητριάδης, «Φως Στο Σκοτάδι», Το Βήμα, Ιανουάριος, 21, 2021, <https://www.tovima.gr/print/vimagazino/fos-sto-skotadi/> (πρόσβαση 15/5/2023).

¹⁵ «Μετατραυματική Ανάπτυξη (Post- traumatic Growth): Η δύναμη της ευαλωτότητας», Gestalt Foundation, Κέντρο Ψυχοθεραπείας Και Εκπαίδευσης, <https://www.gestaltfoundation.gr/index.php/el/tess-old-ekpaideutika-biwmatica-ergastiria/item/854-metatravmatiki-anaptyksi-post-traumatic-growth-i-dynami-tis-evalototitas> (πρόσβαση 23/5/23).

¹⁶ MOMus Museums. (2021, February 5). *Δημόσια συζήτηση «Πανδημία και Μνήμη» @MOMusContemporary | 4.2.2021* [Video]. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=QPab5bcA7ik>, 15:30-26:00, <https://www.youtube.com/watch?v=QPab5bcA7ik>

εξερεύνηση νέων επιλογών για το μέλλον. Τέλος, οι διεργασίες αυτές δεν αποτελούν μονάχα ατομικό προνόμιο, καθώς έχοντας όλοι μαζί μοιραστεί τον πόνο που προκάλεσε η πανδημία τα τελευταία έτη, μπορούμε συλλογικά να τον αντιμετωπίσουμε, ενδυναμώνοντας τους δεσμούς μεταξύ των ανθρώπων, αξιολογώντας ξανά τις σχέσεις μας και προτάσσοντας την κοινωνική αλληλεγγύη.¹⁷

---

¹⁷ Juan Flores, «Αβέβαιοι Καιροί: Ψυχανάλυση Και Φόβος», ΕΕΨΨ, Ιούνιος, 27, 2020, <https://psychoanalysis-psychotherapy.gr/2020/06/27/αβέβαιοι-καιροί-ψυχανάλυση-και-φόβος/> (πρόσβαση 12/5/23).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

Γλώσσα

2.1 Η γλώσσα ως εργαλείο κατανόησης και σύνδεσης

Η επικοινωνία αποτελεί τον κυριότερο τρόπο μέσω του οποίου αναπτύσσονται οι σχέσεις και εξασφαλίζεται η αλληλεπίδραση και η επιρροή μεταξύ των ανθρώπων. Σύμφωνα με τον Αυστριακό φιλόσοφο Ludwig Wittgenstein, η γλώσσα αποτελεί το σπουδαιότερο εργαλείο που κατέχουν οι άνθρωποι προκειμένου να επικοινωνήσουν και ως εκ τούτου η κατανόηση και νοηματοδότηση του κόσμου μας επιτυγχάνεται μέσα σε αυτό το γλωσσικό περιβάλλον.¹⁸ Το γλωσσικό φαινόμενο, στην ουσία του, βασίζεται στην ύπαρξη σχέσεων και εδραιώνεται πάνω σε αυτές, καθώς αν κάποιος προσπαθούσε να χρησιμοποιήσει τη γλώσσα απομονωμένα και ιδιωτικά, τότε η γλώσσα θα ήταν απλά μια κενή πράξη που δεν θα μπορούσε να εξυπηρετήσει τους σκοπούς της επικοινωνίας και της διασύνδεσης.¹⁹ Έτσι, θα μπορούσαμε να πούμε ότι όλα όσα αντιλαμβανόμαστε ως πραγματικότητα πηγάζουν από μια συλλογική σύμβαση, η οποία αποδέχεται τους κοινούς κανόνες της γλώσσας και επιτρέπει την αμοιβαία αλληλεπίδραση, ενώ παράλληλα, η γλώσσα λειτουργεί ως μέσο που μας επιτρέπει να οργανώνουμε τη σκέψη μας και διαμεσολαβεί ανάμεσα στο προσωπικό μας βίωμα και τον εξωτερικό κόσμο.²⁰

Ο Lacan υποστηρίζει ότι το ασυνείδητο είναι δομημένο σαν γλώσσα. Έτσι, μέσω του λόγου μας κατά την εκφορά του, έχουμε την ευκαιρία να αποκτήσουμε πλούσιες πληροφορίες τόσο για τη δική μας προσωπικότητα όσο και των άλλων ατόμων, γεγονός που διευκολύνει τις ψυχικές διαδικασίες κατανόησης και ταύτισης μέσω της γλωσσικής επικοινωνίας. Παράλληλα η γλώσσα προσφέρει τη δυνατότητα να επικοινωνούμε, να εκφράζουμε τις σκέψεις μας, να μοιραζόμαστε αισθήματα και εμπειρίες, να επιτυγχάνουμε συνεννόηση και να συνδέουμε μεταξύ τους ιδέες και έννοιες.²¹

---

¹⁸ Kenneth J. Gergen, *Θεραπευτικές Πραγματικότητες, Συνεργασία, Καταπίεση Και Σχισιακή Ροή*, Πεδίο, Αθήνα, 2016, σ.29.

¹⁹ Ο.Π., σ.101.

²⁰ Παρασκευή Μπελέκου, «Η Αφήγηση Ως Μέσο Κατασκευής Νοήματος – Η Περίπτωση Του Καρκίνου», Διπλωματική Εργασία, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, 2009, <https://olympias.lib.uoi.gr/jspui/bitstream/123456789/29040/1/M.E.%20ΜΠΕΛΕΚΟΥ%20ΠΑΡΑΣΚΕΥΗ%202009.pdf> (πρόσβαση 20.04.23).

²¹ Στέλιος Κρασσάνης, «Η Θεραπευτική Δύναμη Της Αφήγησης», Στο *Η Τέχνη Ως Μέσον Θεραπευτικής Αγωγής*, (επιμ.) Ελένη Γραμματικοπούλου, Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών, 2004, σ.68.

2.2 Γλώσσα και νοηματοδότηση

Η γλώσσα, κυρίως μέσω του λόγου, έχει μια σημαντική ιδιότητα: κατασκευάζει έναν πλούσιο κόσμο νοημάτων που δομούν και διατηρούν την καθημερινή μας ζωή και μας βοηθούν να διαχειριστούμε την πραγματικότητα και να καθορίσουμε τη θέση μας στον κόσμο με λειτουργικό τρόπο.²² Όπως προηγουμένως αναφέρθηκε, το σπουδαιότερο νόημα για τον άνθρωπο αναπτύσσεται κατά τη διάρκεια του λακανικού σταδίου του καθρέφτη. Σε αυτό το στάδιο, η εικόνα λειτουργεί ως μέσο οριοθέτησης της ύπαρξης μας και συμβάλλει στη δημιουργία συνεκτικών πλαισίων που ενισχύουν την περαιτέρω δόμηση νοημάτων που υφαίνουν και εμπλουτίζουν το νήμα της ζωής μας. Ο Καγγελάρης αναφέρει ότι τα βασικά στοιχεία που διαμορφώνουν το νόημα είναι οι επιθυμίες, η εκπλήρωση ή η κατάρριψη τους, και οι φόβοι μας. Αυτά τα στοιχεία καθορίζουν τις ενέργειες μας και έχουν καταλυτική επίδραση στην πορεία της ζωής μας.²³ Το προσωπικό νόημα που προσδίδουμε στα πάντα γύρω μας λειτουργεί έτσι καθησυχαστικά και απομακρύνει έστω και προσωρινά τον ασυνείδητο φόβου του θανάτου και του κατακερματισμού.

Ο Jerome Bruner, Αμερικανός ψυχολόγος, θεωρεί ότι η διαδικασία νοηματοδότησης έχει σημαντικό ρόλο όχι μόνο στην δόμηση του ατομικού νου αλλά και σε κοινωνικό επίπεδο, καθώς συνδέεται πάντα με τη σχέση του ατόμου με κάτι που συνήθως είναι εκτός του εσωτερικού του. Αυτό σημαίνει ότι τα νοήματα έχουν ρευστό χαρακτήρα και επηρεάζονται ενεργά από το πλαίσιο στο οποίο δημιουργούνται, επιτρέποντας την επικοινωνία, την ερμηνεία και τη διαπραγμάτευση.²⁴ Ο Jacques Lacan, μέσω της ψυχαναλυτικής θεωρίας του, έχει επηρεάσει σημαντικά αυτήν την άποψη, αναφέροντας ότι ένα σημαίνον υπάρχει πάντα σε σχέση με ένα άλλο σημαίνον και δεν μπορεί να υπάρξει αυτόνομα και υποστηρίζει ότι η σημασία και η έννοια ενός πράγματος προκύπτουν από τη σχέση του με άλλα πράγματα.²⁵ Συνοπτικά οι ιδέες του Bruner και του Lacan υπογραμμίζουν την ιδέα ότι το νόημα δεν είναι καθολικό, μοναδικό ή

---

²² Φώτης Καγγελάρης, *Post Photography, Μελέτες Φωτολογίας*, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα, 2020, σ.181.

²³ Ο.Π., σ.19.

²⁴ Jerome Bruner, «The Narrative Construction of Reality», *Critical Inquiry*, 18, No.1, 1991, σ.3, <http://www.jstor.org/stable/1343711> (πρόσβαση 10.5.23).

²⁵ Φώτης Καγγελάρης, *Homo Photographicus, Ψυχαναλυτικές Και Φιλοσοφικές Διαστάσεις Της Εικόνας*, Β' Έκδοση, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα, 2020, σ.18.

ανεξάρτητο, αλλά διαμορφώνεται μέσα από την αλληλεπίδραση με τον κόσμο και τους άλλους ανθρώπους, και επηρεάζεται από τις κοινωνικές, πολιτισμικές και προσωπικές συνθήκες.

2.3 Γλώσσα και αφήγηση

Η γλώσσα επιτελεί έναν σημαντικό ρόλο στην κατανόηση του κόσμου και την ανθρώπινη επικοινωνία, αφού μας επιτρέπει να μοιραστούμε τις σκέψεις, τα συναισθήματα και τις εμπειρίες μας με άλλους ανθρώπους. Ένα από τα γλωσσικά εργαλεία που αξιοποιούμε για αυτόν τον σκοπό είναι η αφήγηση. Μέσω της αφήγησης, μπορούμε να εκφράσουμε τη ροή της ζωής μας και τα γεγονότα που έχουμε βιώσει, να δώσουμε νόημα στις εμπειρίες μας και να δημιουργήσουμε αλληλουχία και συνοχή μεταξύ τους. Επιπλέον, η αφήγηση μας επιτρέπει να συνδέουμε τις προσωπικές μας εμπειρίες με τις εμπειρίες άλλων ανθρώπων, ενδυναμώνοντας έτσι τους κοινωνικούς δεσμούς μεταξύ μας. Έτσι, η αφήγηση είναι μια διυποκειμενική πράξη, καθώς ένα άτομο με ισχύ αφηγείται κάτι για το οποίο έχει προσωπική γνώση προς έναν ακροατή που συμμετέχει, ανταποκρίνεται και αντανακλά.²⁶ Παράλληλα, η αφήγηση είναι ένα προϊόν του πολιτισμού, καθώς, όπως κάθε σύστημα επικοινωνίας, βασίζεται σε κοινά αποδεκτές συμβάσεις σχετικά με το πώς λειτουργεί και τι περιλαμβάνει για να είναι αποτελεσματική. Επιπλέον, η παραγωγή, κατανόηση και εμπέδωση μιας ιστορίας αποτελεί ένα από τα πρώτα γνωστικά επιτεύγματα του ανθρώπινου νου, καθώς εμφανίζεται από μικρή ηλικία.²⁷

2.3.1 Το έργο του Jerome Bruner

Οι μελέτες του Jerome Bruner κατά τις δεκαετίες του '80 και '90 είχαν έντονη επίδραση στις σύγχρονες κοινωνικές και ανθρωπιστικές επιστήμες. Ο Bruner ασχολήθηκε ενεργά με το θέμα της αφήγησης και με τον τρόπο με τον οποίο σχετίζεται με τον σχηματισμό της προσωπικότητας, την έννοια της ταυτότητας και τις κοινωνικές σχέσεις. Οι έρευνες

---

²⁶ Παρασκευή Μπελέκου, «Η Αφήγηση Ως Μέσο Κατασκευής Νοήματος – Η Περίπτωση Του Καρκίνου», Διπλωματική Εργασία, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, 2009, <https://olympias.lib.uoi.gr/jspui/bitstream/123456789/29040/1/M.E.%20ΜΠΕΛΕΚΟΥ%20ΠΑΡΑΣΚΕΥΗ%202009.pdf> (πρόσβαση 20.04.23).

²⁷ Jerome Bruner, «The Narrative Construction of Reality», *Critical Inquiry*, 18, No.1, 1991, σ.8, <http://www.jstor.org/stable/1343711> (πρόσβαση 10.5.23).

του εκκίνησαν από την παρατήρηση του σχετικά με μια γενική αλλαγή της έμφασης από τη σημασία της αναπαράστασης στην αναδυόμενη σημασία της αφήγησης ως μέσο κατανόησης και εξήγησης του κόσμου. Η «αφηγηματική στροφή» όπως συχνά αναφέρεται αφορά τη μεταφορά του ενδιαφέροντος στο άτομο ως ενεργό αφηγητή και δημιουργό της ίδιας της ζωής του, με την ικανότητα να κατασκευάζει τη δική του πραγματικότητα, αντί απλώς να δέχεται και να ερμηνεύει αυτά που συμβαίνουν εκτός του ελέγχου του.²⁸

Ο Jerome Bruner με τις μελέτες του και την εστίαση του στην έρευνα της αφήγησης αντανακλά την εποχή που επικράτησε ένας ευρύτερος μετασχηματισμός στον κλάδο των κοινωνικών επιστημών. Κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου, η μελέτη της ανθρώπινης ζωής και των προβλημάτων μετακινήθηκε από ατομικιστικές προσεγγίσεις προς πιο συστημικές οπτικές, οι οποίες δίνουν ιδιαίτερη έμφαση σε έννοιες όπως το νόημα, η ερμηνεία και η κοινωνική κατασκευή. Επιπλέον, παρατηρήθηκε μια μετάβαση από τις παραδοσιακές ποσοτικές μεθόδους έρευνας σε πιο ποιοτικές προσεγγίσεις και πρακτικές, όπως η χρήση προσωπικών ιστοριών, συνεντεύξεων και παρατηρήσεων.²⁹ Σε αυτή τη μετατόπιση επέδρασε σημαντικά το κίνημα του κοινωνικού κονστρουξιονισμού, το οποίο επικεντρώνεται στη μελέτη συστημάτων σχέσεων και σκέψης, όπου η γλώσσα και η επικοινωνία διαδραματίζουν κεντρικό ρόλο.³⁰ Το κίνημα αυτό υποστηρίζει ότι η γνώση και η αλήθεια δεν είναι αντικειμενικές και μοναδικές, αλλά κοινωνικά κατασκευασμένες, ενώ υπογραμμίζει ότι μέσα στις ανθρώπινες σχέσεις υπάρχει χώρος για πολλαπλές και συλλογικές αντιλήψεις και ερμηνείες της πραγματικότητας.³¹ Μέσα σε αυτό το πλαίσιο, ο ρόλος του ατόμου ενισχύεται μέσω των αφηγηματικών πρακτικών. Έτσι, το άτομο διαδραματίζει έναν πιο ενεργό ρόλο στον τρόπο που διαμορφώνει τη ζωή του και έχει τη δυνατότητα να προσαρμόζεται ανάλογα με τις

---

²⁸ Jerome Bruner, «Life as Narrative», *Social Research* Vol 71, No. 3, 2004, σ.691, https://ewasteschools.pbworks.com/f/Bruner_J_LifeAsNarrative.pdf (πρόσβαση 27.4.23).

²⁹ Jose González-Monteagudo, «Jerome Bruner And The Challenges Of The Narrative Turn: Then And Now», *Journal of Narrative Inquiry*, 21, σσ. 295-296, DOI: [10.1075/ni.21.2.07gon](https://doi.org/10.1075/ni.21.2.07gon), https://www.researchgate.net/publication/260160910_Jerome_Bruner_and_the_Challenges_of_the_Narrative_Turn_Then_and_now (πρόσβαση 15.5.23).

³⁰ Kenneth J. Gergen, *Θεραπευτικές Πραγματικότητες, Συνεργασία, Καταπίεση Και Σχεσιακή Ροή*, Πεδίο, Αθήνα, 2016, σ.14.

³¹ Ο.Π.,σ.26.

περιστάσεις, να αντιμετωπίζει τις δυσκολίες με ευελιξία και να δημιουργεί νέους κόσμους και δυνατότητες, τόσο για τον εαυτό του όσο και για τους άλλους.³²

Σύμφωνα με τον Bruner, υπάρχουν δύο προσεγγίσεις στον τρόπο λειτουργίας του ανθρώπινου νου και της σκέψης. Η μια αφορά τη λογική και τα επιχειρήματα που την απαρτίζουν, ενώ η άλλη επικεντρώνεται στην εξιστόρηση και την αφήγηση ως νοητικές κατασκευές. Η πρώτη προσέγγιση επικράτησε δυναμικά στις κοινωνικές επιστήμες μέχρι τη δεκαετία του '80 και υποστηρίζει ότι οι λειτουργίες του νου είναι αντικειμενικά μετρήσιμες και αναλυτές. Από την άλλη, η δεύτερη προσέγγιση υποστηρίζει μια πιο δημιουργική διαδρομή της σκέψης, όπου η υποκειμενική κατανόηση είναι εξίσου αληθινή και αποδεκτή και η σκέψη διαρκώς κατασκευάζεται και ανακατασκευάζεται.³³ Ο Bruner πιστεύει ότι οι αφηγήσεις για τον εαυτό μας και τον κόσμο αποτελούν το σύνολο της ζωής μας, καθώς δεν υπάρχει άλλος τρόπος να μοιραστούμε και να εκφράσουμε το προσωπικό βίωμα και τις εμπειρίες μας παρά μόνο μέσω της αφηγηματικής μεταφοράς του λόγου. Έτσι, η λειτουργία της αφήγησης αντιμετωπίζεται ως μια γνωστική δραστηριότητα του νου που συνδέεται στενά με τη μνήμη.³⁴ Κατά τη συνθήκη βίωσης ενός τραυματικού γεγονότος, όπως η πανδημία του Covid-19, και για την αντιμετώπιση και επούλωση αυτού, η μνήμη και η αφήγηση θα παίξουν σημαντικό ρόλο στην αποκατάσταση και ανασύνθεση της ζωής, όταν το πέρας του χρόνου επιτρέψει τέτοιες διαδικασίες.³⁵

2.3.2 Η ερμηνεία και η σημασία της

Σε κάθε διαπροσωπική επικοινωνία, η ερμηνευτική επεξεργασία αποτελεί κρίσιμο συνδετικό στοιχείο ανάμεσα στα νοήματα. Η ερμηνεία, λέξη που προέρχεται από τον θεό Ερμή, τον αγγελιοφόρο των θεών και σύμβολο της ανταλλαγής, προϋποθέτει την

---

³² Jose González-Monteagudo, «Jerome Bruner And The Challenges Of The Narrative Turn: Then And Now», *Journal of Narrative Inquiry*, 21, σσ. 299, DOI: [10.1075/ni.21.2.07gon](https://doi.org/10.1075/ni.21.2.07gon), https://www.researchgate.net/publication/260160910_Jerome_Bruner_and_the_Challenges_of_the_Narrative_Turn_Then_and_now (πρόσβαση 15.5.23).

³³ Jerome Bruner, «Life as Narrative», *Social Research* Vol 71, No. 3, 2004, σ.691, https://ewasteschools.pbworks.com/f/Bruner_J_LifeAsNarrative.pdf (πρόσβαση 27.4.23).

³⁴ Ο.Π., σ. 692.

³⁵ MOMus Museums. (2021, February 5). *Δημόσια συζήτηση «Πανδημία και Μνήμη» @MOMusContemporary | 4.2.2021* [Video]. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=QPab5bcA7ik>, 14:15-15:15, <https://www.youtube.com/watch?v=QPab5bcA7ik>

αρχική εμπειρία ή παρατήρηση ενός συμβάντος, ακολουθούμενη από τη μεταφορά του μέσω του λόγου, ενώ κατά τη διάρκεια αυτής της διαδικασίας, η κατανόηση και η εμπέδωση του γεγονότος πριν από την έκφραση και μεταφορά του σε άλλους είναι ουσιώδης.³⁶ Επιπλέον, η έννοια της ερμηνείας υποδηλώνει ότι πάντα υπάρχει ένα γλωσσικό μήνυμα μέσω του οποίου ο πομπός επιθυμεί να εκφράσει ένα νόημα και ο δέκτης να το εκλάβει και να το ερμηνεύσει, ενώ το ίδιο νόημα μπορεί να μην είναι μοναδικό για τις δύο πλευρές.³⁷ Με αυτόν τον τρόπο, φαίνεται ότι το νόημα, αν και μπορεί να είναι εξαιρετικά υποκειμενικό, αποτελεί μια σχεσιακή διαδικασία που απαιτεί την εκφορά, τον αμοιβαίο συντονισμό και την ερμηνεία. Ο Bruner επισημαίνει την ιδιαίτερη σημασία της ερμηνείας στην αφήγηση και τονίζει ότι η πρακτική της εξιστόρησης και η κατανόηση μιας αφήγησης προϋποθέτουν τη γνωστική ικανότητα του να επεξεργάζεται τις πληροφορίες με τρόπο που να δημιουργεί ερμηνείες.³⁸

2.4 Αφήγηση και ψυχοθεραπεία

Το κίνημα του κοινωνικού κονστρουξιονισμού, το οποίο επηρέασε σημαντικά το έργο του Bruner, έχει επιτρέψει την ανάδειξη νέων ιδεών στις κοινωνικές και ανθρωπιστικές επιστήμες, αλλά έχει επίσης ανοίξει τον δρόμο για νέες προσεγγίσεις στο πεδίο της ψυχοθεραπείας. Σε αυτήν τη μετατόπιση, η θεραπεία επικεντρώνεται στην ευελιξία, τη σχεσιακή σημασία της γλώσσας, του διαλόγου και της κατασκευής και ερμηνείας πολλαπλών νοημάτων.³⁹ Μέσα σε αυτές τις νέες προσεγγίσεις, δίνεται μεγάλη έμφαση στην ισότιμη επικοινωνία και συνδιαλλαγή ανάμεσα στον θεραπευτή και τον θεραπευόμενο, όπου ο πρώτος δεν έχει πλέον τον ρόλο της αυθεντίας και του παντογνώστη, αλλά και οι δύο συμμετέχουν ενεργά και ισάξια στη θεραπευτική σχέση με στόχο την επίτευξη θετικής αλλαγής.⁴⁰

Η αφήγηση πέρα από τον επικοινωνιακό σκοπό που εξυπηρετεί διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στην οργάνωση του ψυχικού μας συστήματος. Με τον όρο «αυτό-

---

³⁶ Φώτης Καγγελάρης, *Homo Photographicus, Ψυχαναλυτικές Και Φιλοσοφικές Διαστάσεις Της Εικόνας*, Β' Έκδοση, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα, 2020, σ.13.

³⁷ Jerome Bruner, «The Narrative Construction of Reality», *Critical Inquiry*, 18, No.1, 1991, σ.7, <http://www.jstor.org/stable/1343711> (πρόσβαση 10.5.23).

³⁸ Ο.Π., σ.8.

³⁹ Kenneth J. Gergen, *Θεραπευτικές Πραγματικότητες, Συνεργασία, Καταπίεση Και Σχεσιακή Ροή*, Πεδίο, Αθήνα, 2016, σ.95.

⁴⁰ Ο.Π.,σ.63.

αφήγηση» αναφερόμαστε στη διαδικασία κατά την οποία δημιουργούμε ιστορίες για τον εαυτό μας, στις οποίες είμαστε ταυτόχρονα και οι συγγραφείς και οι πρωταγωνιστές τους. Αυτή η διεργασία μας επιτρέπει να κατασκευάσουμε μια συνεκτική εικόνα της ταυτότητας μας και των επιθυμιών μας, ενώ ταυτόχρονα μας παρέχει ένα μέσο για να αντιμετωπίσουμε τις εμπειρίες, τα συναισθήματα και τις σκέψεις μας, συνδυάζοντας το παρελθόν, το παρόν και το μέλλον μέσα από την οπτική μιας ιστορίας με αρχή, μέση και τέλος.⁴¹

2.4.1 Αφήγηση και ψυχικό τραύμα

Οι λόγοι για τους οποίους κάποιος αναζητά ψυχολογική υποστήριξη μπορούν να είναι ποικίλοι και συνήθως σχετίζονται με αρνητικές ή τραυματικές καταστάσεις ή στιγμές στη ζωή του ατόμου, όπως μια κρίσιμη κατάσταση που επηρεάζει την καθημερινότητά του και προκαλεί δυσφορία. Σύμφωνα με τον Bruner, κάθε αφήγηση περιέχει ένα τέτοιο κατακρεμνηστικό γεγονός στη ροή της, το οποίο είναι αναγκαίο να εκφραστεί και συνήθως αφορά μια αναγνωρίσιμη ανθρώπινη δυστυχία και παρέχει τον απαραίτητο χώρο για την αποτύπωση της ιστορίας. Αυτό το ασυνήθιστο γεγονός στην αφήγηση του ατόμου είναι αυτό που την ξεχωρίζει από μια απλή γραμμική αναφορά γεγονότων και την καθιστά αξιόλογη για συζήτηση.⁴² Μια τέτοια ρήξη στην αυτο-αφήγηση μπορεί να συμβεί κατά τη διάρκεια μιας ξαφνικής ασθένειας, απώλειας ή πανδημίας, όπως συνέβη με την πανδημία του Covid-19.

Πολλές από τις νέες προσεγγίσεις και πρακτικές που αναπτύχθηκαν στον τομέα της ψυχοθεραπείας αξιοποιούν την αφήγηση ως κύριο εργαλείο για την επεξεργασία των θεραπευτικών αιτημάτων. Ουσιαστικά, όταν κάποιος ξεκινά μια θεραπευτική διαδικασία, αρχικά επιδιώκει να μοιραστεί την προσωπική του ιστορία, τις δυσκολίες, τα εμπόδια και τα γεγονότα που θεωρεί σημαντικό να αναφέρει. Αυτή η ιστορία, η οποία συνήθως εκλαμβάνεται ως προβληματική από τον ίδιο τον άνθρωπο, μπορεί να είναι τόσο σταθερή και βαθιά ριζωμένη που απαιτεί αρκετό χρόνο για να επεξεργαστεί και να

---

⁴¹ Στέλιος Κρασσανάκης, «Η Θεραπευτική Δύναμη Της Αφήγησης», Στο *Η Τέχνη Ως Μέσον Θεραπευτικής Αγωγής*, (επιμ.) Ελένη Γραμματικοπούλου, Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών, 2004, σ.69.

⁴² Jerome Bruner, «The Narrative Construction of Reality», *Critical Inquiry*, 18, No.1, 1991, σ.11-12, <http://www.jstor.org/stable/1343711> (πρόσβαση 10.5.23).

αλλάξει.⁴³ Χάρη στην ικανότητα μας να εκφράζουμε με λόγια και να οργανώνουμε λογικά τα θέματα που μας απασχολούν, μπορούμε να αντιμετωπίσουμε τα συναισθήματα και τις σκέψεις μας, εξωτερικεύοντας τα, έτσι ώστε να τα αναθεωρήσουμε και να αναλύσουμε, να τα κατανοήσουμε και να εξελιχθούμε.⁴⁴

2.4.2 Η αφηγηματική ψυχοθεραπεία των White και Epston

Η αφηγηματική προσέγγιση στην ψυχοθεραπεία, που διαμορφώθηκε στα τέλη της δεκαετίας του '80 από τους πρωτοπόρους ερευνητές Michael White και David Epston, αναγνωρίζει τη δυναμική της αφήγησης ως ένα μέσο που μπορεί να δημιουργήσει θετική αλλαγή και βαθιά κατανόηση των προβλημάτων μέσω των ιστοριών που οι ίδιοι οι άνθρωποι επιλέγουν να δημιουργήσουν και να μοιραστούν για τον εαυτό τους.⁴⁵ Στο πλαίσιο αυτής της μεθόδου, όπου η γλώσσα και η αφήγηση έχουν κεντρική σημασία, ο θεραπευτής και ο θεραπευόμενος συνεργάζονται και αλληλεπιδρούν ισότιμα, με τον ένα να αντανakλά τις σκέψεις και τα συναισθήματα του άλλου, ενώ ενεργά ανακατασκευάζουν τα νοήματα των ιστοριών προκειμένου να αναζητήσουν από κοινού εναλλακτικές λύσεις και προοπτικές.⁴⁶

Στην αφηγηματική θεραπεία του White, ο κεντρικός στόχος είναι η διαδικασία «επανασυγγραφής» της ιστορίας του ατόμου μέσα σε ένα συνεργατικό και απαλλαγμένο από προκαταλήψεις περιβάλλον. Σε αυτή τη διαδικασία, ο θεραπευτής διαδραματίζει σημαντικό ρόλο παραμένοντας ελάχιστα παρεμβατικός και δίνοντας προτεραιότητα στον θεραπευόμενο και στην ενεργό ακρόαση όσων εκείνος λέει. Επιπλέον, ο θεραπευτής χρησιμοποιεί διάφορα θεραπευτικά εργαλεία για να καθοδηγήσει τη διαδικασία, όπως την εξωτερίκευση του προβλήματος, την ανακάλυψη νέων οπτικών στις αφηγήσεις, τον εμπλουτισμό και την ενίσχυση αυτών των οπτικών και

---

⁴³ Kenneth J. Gergen, *Θεραπευτικές Πραγματικότητες, Συνεργασία, Καταπίεση Και Σχισιακή Ροή*, Πεδίο, Αθήνα, 2016, σ.121.

⁴⁴ Στέλιος Κρασσανάκης, «Η Θεραπευτική Δύναμη Της Αφήγησης», Στο *Η Τέχνη Ως Μέσον Θεραπευτικής Αγωγής*, (επιμ.) Ελένη Γραμματικοπούλου, Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών, 2004, σ.67.

⁴⁵ Παρασκευή Μπελέκου, «Η Αφήγηση Ως Μέσο Κατασκευής Νοήματος – Η Περίπτωση Του Καρκίνου», Διπλωματική Εργασία, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, 2009, <https://olympias.lib.uoi.gr/jspui/bitstream/123456789/29040/1/M.E.%20ΜΠΕΛΕΚΟΥ%20ΠΑΡΑΣΚΕΥΗ%202009.pdf> (πρόσβαση 20.04.23).

⁴⁶ Στέλιος Κρασσανάκης, «Η Θεραπευτική Δύναμη Της Αφήγησης», Στο *Η Τέχνη Ως Μέσον Θεραπευτικής Αγωγής*, (επιμ.) Ελένη Γραμματικοπούλου, Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών, 2004, σ.67.

τη σύνδεση τους με το παρελθόν, αλλά και το μέλλον του ατόμου.⁴⁷ Η αφηγηματική ψυχοθεραπεία, ως κοινωνική προσέγγιση με λιγότερο ατομικιστικό χαρακτήρα, δίνει μεγάλη σημασία στον περίγυρο του ατόμου, είτε πρόκειται για τη στενή οικογένεια του είτε για τον ευρύτερο κοινωνικό του κύκλο. Συγκεκριμένα, ο διάλογος ανοίγεται και σε τρίτους, οι οποίοι συμμετέχουν στη θεραπευτική διαδικασία ως εξωτερικοί μάρτυρες, προσφέροντας την υποστήριξή τους. Μέσα σε αυτό το συλλογικό περιβάλλον, ενθαρρύνεται ο θεραπευόμενος να μοιραστεί την προσωπική του εμπειρία και να συνδεθεί με άλλα άτομα που έχουν βιώσει κάτι παρόμοιο, προκειμένου να ανταλλάξουν απόψεις και να προσφέρουν αμοιβαία υποστήριξη. Επιπλέον, ο θεραπευόμενος έχει την ευκαιρία να παρέχει ανατροφοδότηση στον θεραπευτή του σχετικά με την πορεία της θεραπείας του.⁴⁸

Η πρακτική της εξωτερίκευσης στην αφηγηματική ψυχοθεραπεία δίνει ένα νέο και πιο διαχειρίσιμο νόημα στο πρόβλημα που αντιμετωπίζει το θεραπευόμενο άτομο. Μέσω της διεργασίας αυτής, ο θεραπευόμενος καλείται να εκφράσει με λόγια το πρόβλημά του, το οποίο αποκτά έναν αποστασιοποιημένο και αντικειμενικό χαρακτήρα και δεν αναγνωρίζεται πλέον ως αναπόσπαστο μέρος της ταυτότητας του ατόμου, αλλά ως κάτι εξωτερικό που μπορεί να αντιμετωπιστεί και να διαχειριστεί.⁴⁹ Αυτή η αποστασιοποίηση επιτρέπει στο άτομο να αντιληφθεί πιο ξεκάθαρα την κατάσταση και να ανακαλύψει νέες επιλογές για δράση. Μέσα από αυτή τη διαδικασία, το άτομο ανακαλύπτει ένα νέο και πιο εφικτό νόημα στο πρόβλημα που μέχρι τότε θεωρούσε ως εμπόδιο στην πορεία της ζωής του και αποκτά μια ανανεωμένη ικανότητα να αντιμετωπίζει τις προκλήσεις με αυτοεπίγνωση.⁵⁰

Στο πλαίσιο της αφηγηματικής θεραπείας, μια ακόμα πρακτική είναι η αναζήτηση στοιχείων στις υπάρχουσες ιστορίες των ατόμων που μπορεί να έχουν παραμεληθεί ή παραβλεφθεί, αλλά μπορούν να έχουν σημαντικό ρόλο στην αντίληψη του προβλήματος με μια νέα και πιο θετική ματιά. Μετά από τη διεργασία εξωτερίκευσης και αντικειμενοποίησης του προβλήματος, αποκαλύπτονται πτυχές στην αφήγηση που

---

⁴⁷ Alan Carr, «Michael White's Narrative Therapy», *Contemporary Family Therapy*, 20, 1998, <https://doi.org/10.1023/A:1021680116584>, (πρόσβαση 16.05.23).

⁴⁸ Ο.Π.

⁴⁹ Michael White, *Maps Of Narrative Practice*, W. W. Norton & Company, 2007, σ. 9.

⁵⁰ Ο.Π., σ.26.

αποδεικνύουν ότι το άτομο είχε κάποια στιγμή τη δύναμη να αντιμετωπίσει μια δύσκολη κατάσταση και μπορεί να το κάνει ξανά στο μέλλον. Έπειτα, αυτές οι εναλλακτικές πτυχές της ιστορίας επισημαίνονται και εμπλουτίζονται, με σκοπό να επιτρέψουν στο άτομο να δημιουργήσει μια νέα, πιο θετική και ευέλικτη αυτο-αφήγηση που θα ενισχύσει τη συνεκτική αίσθηση της ταυτότητας του και την αυτοπεποίθηση του.⁵¹ Τέλος, για να ενισχυθεί η θεραπευτική διαδικασία, χρησιμοποιείται ενεργά η γραπτή μορφή, όπου ο θεραπευτής και ο θεραπευόμενος συντάσσουν από κοινού γράμματα, τα οποία λειτουργούν ως επίσημα έγγραφα που επικυρώνουν τις νέες αφηγήσεις και ιδέες που έχουν αναδυθεί.⁵² Μέσω του γραπτού κειμένου, οι σκέψεις, οι ανησυχίες, οι συναισθηματικές αντιδράσεις και οι εσωτερικές διεργασίες των ατόμων αποτυπώνονται και αναλύονται μεθοδικά, παρέχοντας ένα ισχυρό εργαλείο για αυτο-ανακάλυψη και εξέλιξη.

2.4.3 Η αφήγηση στον κλάδο της Υγείας

Τα τελευταία χρόνια, στον τομέα της υγείας, έχει επισημανθεί η σημασία της αφήγησης ως ένα σημαντικό επικοινωνιακό εργαλείο για την προώθηση και διαχείριση της ατομικής και δημόσιας υγείας.⁵³ Οι προσωπικές ιστορίες ασθενών και των συγγενών τους βοηθούν στην κατανόηση των βιωμάτων τους σε βάθος και ταυτόχρονα συμβάλλουν σε μια πιο ανθρωποκεντρική προσέγγιση στην αντιμετώπιση των ιατρικών προβλημάτων.

Όταν η ζωή κάποιου διαταράσσεται από μια ξαφνική ασθένεια οι βασικοί πυλώνες της διαβρώνονται και η συνεκτική αίσθηση ταυτότητας του κινδυνεύει να κατακερματιστεί. Η αίσθηση σιγουριάς που παρείχε η καθημερινή ρουτίνα αντικαθίσταται από τον φόβο και την αβεβαιότητα για το μέλλον. Σε μια τέτοια συνθήκη, η ανθρώπινη ανάγκη να προσδίδει κανείς νόημα στη ζωή του και να το επικοινωνεί αποτελεί τον κινητήριο μοχλό για την αντιμετώπιση του προβλήματος. Μετά την αρχική διάγνωση, οι ασθενείς πρέπει

⁵¹ Alan Carr, «Michael White's Narrative Therapy», *Contemporary Family Therapy*, 20, 1998, σσ.492-493, <https://doi.org/10.1023/A:1021680116584> (πρόσβαση 16.05.23).

⁵² Bjorøy, Anja, Stephen Madigan, and David Nylund. «The Practice of Therapeutic Letter Writing in Narrative Therapy», Στο *The Handbook of Counselling Psychology*, Sage, 2016, σ.334. doi:10.4135/9781529714968.N21 (πρόσβαση 20.5.23).

⁵³ Leslie Hinyard, Matthew Kreuter, «Using Narrative Communication as a Tool for Health Behavior Change: A Conceptual, Theoretical, and Empirical Overview», *Health Education & Behavior*, 2007, DOI: 10.1177/1090198106291963 (πρόσβαση 14.6.23).

να ξαναχτίσουν τη ζωή τους και να θεμελιώσουν νέες, πιο ανθεκτικές βάσεις. Σε αυτό το πλαίσιο, η χρήση αφηγήσεων αναδεικνύεται ως ένα ανερχόμενο βοήθημα ώστε να αντιμετωπιστεί πιο ολιστικά η ασθένεια. Επιπλέον, οι εξιστορήσεις της εμπειρίας της ασθένειας μπορούν να λειτουργήσουν ως μέσο απόσπασης από τις δυσκολίες και να προσφέρουν κατανόηση, νέο νόημα, ενδυνάμωση του εαυτού και ανακούφιση από τον συναισθηματικό πόνο.⁵⁴

---

⁵⁴ Alison Carlick, «Thoughts on the Therapeutic Use of Narrative in the Promotion of Coping in Cancer Care», *European Journal of Cancer Care*, 13, 2004, DOI: [10.1111/j.1365-2354.2004.00466.x](https://doi.org/10.1111/j.1365-2354.2004.00466.x) (πρόσβαση 14.6.23).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ

Από το λόγο στην εικόνα

3.1 Σχέση λόγου και εικόνας

Η σχέση λόγου και εικόνας αποτελεί ένα συναρπαστικό πεδίο μελέτης, καθώς αναδεικνύει τον τρόπο με τον οποίο αλληλεπιδρούν δύο απαραίτητα στοιχεία της ανθρώπινης αντίληψης και επικοινωνίας. Ο λόγος, μέσω των λέξεων και της γραπτής ή προφορικής του απόδοσης, μεταδίδει ιδέες, συναισθήματα και πληροφορίες, ενώ η εικόνα, με την οπτική της αναπαράσταση, επιδρά απευθείας στις αισθήσεις μας. Λέμε συχνά πως μια εικόνα ισούται με χίλιες λέξεις, υπονοώντας την ισχύ και την ένταση που μπορεί να έχει μια εικόνα. Ωστόσο, η αλήθεια δεν βρίσκεται αποκλειστικά στην επιλογή μεταξύ λόγου ή εικόνας, καθώς τα δύο συμπληρώνουν το ένα το άλλο, ενώ η ισχύς τους ενισχύεται όταν τα δύο συνδυάζονται.

Ο Κωστής Αντωνιάδης αναδεικνύει αυτή την εγγενή σχέση ανάμεσα στην εικόνα και τον λόγο, καθώς υποστηρίζει ότι κάθε φορά που «διαβάζουμε» μια εικόνα, αναγκαστικά εκκινεί μέσα μας ένας εσωτερικός διάλογος, όπου προφέρουμε με λόγια αυτό που απεικονίζεται, με σκοπό να το αναγνωρίσουμε, ενώ πυροδοτείται ασυνείδητα η ανάδυση σκέψεων, ιδεών και αναμνήσεων, που εκφράζονται με τη μορφή λέξεων.⁵⁵ Ταυτόχρονα, η επαφή μας με ένα γραπτό κείμενο ενεργοποιεί αυτόματα τη δημιουργία εικόνων και οπτικών μεταφορών στο μυαλό μας που σχετίζονται με αυτό που διαβάζουμε. Ο Καγγελάρης από την πλευρά του ενισχύει την άποψη αυτή, υποστηρίζοντας πως μια εικόνα είναι ουσιαστικά κείμενο και όχι απλώς μια αισθητήρια απεικόνιση, καθώς αποτελείται από λεκτικά στοιχεία που τη συνδέουν με τη γλώσσα, ενώ η σκέψη μας είναι μια εικονοποιημένη μορφή του λόγου.⁵⁶ Αυτή η συνάφεια μεταξύ εικόνας και λόγου φαίνεται απολύτως λογική, εάν λάβουμε υπόψη το γεγονός ότι η όραση αποτελεί μια από τις πρώτες δεξιότητες που αναπτύσσουμε στη ζωή μας και σαν εργαλείο αντίληψης και επεξεργασίας του κόσμου προηγείται του λόγου. Ο Καγγελάρης επισημαίνει επίσης την κοινή ρίζα που έχουν τα ρήματα «γράφω» και

⁵⁵ Κωστής Αντωνιάδης, *Λανθάνουσα Εικόνα*, Εκδόσεις Μωρεσόπουλος / Φωτογραφία, 1999, σ.121.

⁵⁶ Φώτης Καγγελάρης, *Post Photography, Μελέτες Φωτολογίας*, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα, 2020, σ.19.

«ζωγραφίζω» και πως οι έννοιες αυτές συμβάλλουν αμφότερες στην λειτουργία της εξιστόρησης και της έκφρασης και δύσκολα διαχωρίζονται, καθώς είναι βαθιά αλληλένδετες.⁵⁷

Ο λόγος και η εικόνα, παρόλο που μοιράζονται αρκετά κοινά στοιχεία, που επιτρέπουν την εποικοδομητική σύγκριση και συσχέτιση τους, λειτουργούν επίσης και με διαφορετικούς τρόπους. Αρχικά, όταν διαβάζουμε ένα κείμενο, ο εγκέφαλος αναγνωρίζει τις λέξεις μέσω μιας συγκεκριμένης περιοχής που είναι υπεύθυνη για την αναγνώριση των γραπτών συμβόλων. Η διαδικασία της ανάγνωσης απαιτεί την περίπλοκη αποκωδικοποίηση των συμβόλων προκειμένου να γίνει αντιληπτό το νόημα τους. Αντίθετα, η εικόνα προσφέρει μια οπτική αναπαράσταση των αντικειμένων και των σκηνών που είναι πιο άμεσα αντιληπτή. Αυτή η διαφορά στον τρόπο πρόσληψης και επεξεργασίας της πληροφορίας καθορίζει την ταχύτητα και την ευκολία με την οποία αντιλαμβανόμαστε και ερμηνεύουμε τις εικόνες.⁵⁸

3.2 Η Φωτογραφία ως γλώσσα

Η φωτογραφία αποτελεί ένα από τα σημαντικότερα μέσα απεικόνισης του κόσμου, χρησιμοποιώντας την ανίχνευση και αισθητήρια καταγραφή του φωτός μέσω της εξειδικευμένης τεχνολογίας των φωτογραφικών μηχανών. Με την ικανότητα της να αποτυπώνει την πραγματικότητα, παρέχει μια πλούσια οπτική αναπαράσταση του περιβάλλοντός μας. Ανάμεσα στην ποικιλία των μέσων έκφρασης και επικοινωνίας, η φωτογραφία ξεχωρίζει για την ικανότητα της να μεταφέρει την πληροφορία της εικόνας άμεσα και με ακρίβεια, επιτρέποντας μας να εξερευνήσουμε και να κατανοήσουμε τον κόσμο γύρω μας καθώς και να μοιραστούμε τις προσωπικές μας ιδέες και αντιλήψεις.

Στον διάλογο που αφορά τη σχέση μεταξύ εικόνας και λόγου, η φωτογραφία διαδραματίζει ουσιώδη ρόλο και προσφέρει εύφορο έδαφος για περαιτέρω έρευνα. Ο Christian Metz αναφέρει χαρακτηριστικά ότι μια φωτογραφία, από μόνη της, δεν έχει τη δυνατότητα να δημιουργήσει μια δυνατή και επαρκή ιστορία.⁵⁹ Ωστόσο, όταν δύο ή

---

⁵⁷ Φώτης Καγγελάρης, *Homo Photographicus, Ψυχαναλυτικές Και Φιλοσοφικές Διαστάσεις Της Εικόνας*, Β' Έκδοση, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα, 2020, σ.21.

⁵⁸ Michael Freeman, *The Photographer's Story, The Art of Visual Narrative*, ILEX Press, 2012, σ. 79.

⁵⁹ Ο.Π., σ.24

περισσότερες φωτογραφίες συνδυάζονται και τοποθετούνται κοντά μεταξύ τους, μπορούν να μεταδώσουν ένα πιο συνεκτικό και πλήρες μήνυμα. Αυτή η μετάβαση από μια εικόνα σε άλλη συνεπάγεται έτσι τη μετάβαση από την εικόνα στη γλώσσα.⁶⁰ Στο πλαίσιο αυτής της συζήτησης ο David Bate θέτει το ερώτημα του κατά πόσον η Φωτογραφία μπορεί να θεωρηθεί ως μια μορφή γλώσσας. Στην περίπτωση του λόγου, γραπτού ή προφορικού, τα γράμματα χρησιμοποιούνται με τρόπο ώστε ο συνδυασμός τους να δημιουργεί λέξεις, οι οποίες με τη σειρά τους να κατασκευάζουν νοήματα που διευκολύνουν την επικοινωνία, ενώ οποιαδήποτε αλλαγή στη σειρά ή τη θέση των γραμμάτων, μπορεί να αλλάξει εντελώς το μεταδιδόμενο μήνυμα.⁶¹ Παίρνοντας έτσι σαν δεδομένη αυτή τη λειτουργία της γλώσσας, θα μπορούσαμε να πούμε πως κατά τον ίδιο τρόπο με τις λέξεις και οι φωτογραφίες αν τοποθετηθούν σε συγκεκριμένη σειρά και σε διάφορους συνδυασμούς μπορούν να δημιουργήσουν νέα νοήματα και να κατασκευάσουν νέους κόσμους. Μέσα από αυτή την οπτική, η φωτογραφία αποκτά μια νέα δυναμική και μπορεί να θεωρηθεί ως μια είδους γλώσσα που επικοινωνεί και μεταφέρει μηνύματα και ιδέες μέσω των εικόνων που παρουσιάζει.

Ειδικότερα, στο πλαίσιο της φωτογραφίας, μπορούμε να αναγνωρίσουμε ορισμένα πλεονεκτήματα σε σχέση με τον λόγο. Ένα από αυτά τα πλεονεκτήματα είναι ότι η φωτογραφία, λόγω της αισθητήριας φύσης της πρόσληψης της, μπορεί να προσφέρει απλή οπτική ευχαρίστηση στον παρατηρητή, ανεξάρτητα από το περιεχόμενο και το νόημα που μπορεί να διαθέτει και το καταφέρνει αυτό μέσω των χρωμάτων, της σύνθεσης και της αισθητικής της. Αυτό το είδος οπτικής τέρψης δεν επιτυγχάνεται με την ίδια ένταση κατά την ανάγνωση μιας λέξης ή ενός κειμένου, εκτός αν πρόκειται για κάτι παρόμοιο για παράδειγμα στην περίπτωση της καλλιγραφίας. Ένα ακόμα πλεονέκτημα των φωτογραφιών είναι ότι, αν και μια μεμονωμένη φωτογραφία δεν μπορεί να μεταδώσει ένα ολοκληρωμένο και συμπαγές μήνυμα, μπορεί να προσφέρει κάποιου είδους οπτική, αισθητική ή περιγραφική επάρκεια ακόμα και αν λείπει το πλήρες νόημα της.⁶² Αντίθετα, μια μεμονωμένη λέξη χωρίς τη συνοδεία άλλων λέξεων δεν μπορεί να μεταφέρει κανένα συγκεκριμένο νόημα και δημιουργεί σύγχυση στον αποδέκτη. Από την άλλη, ένα από τα κύρια μειονεκτήματα της φωτογραφίας είναι ότι, παρόλο που μπορεί να περιγράψει μια συνθήκη ή ένα γεγονός με άμεσο και

---

⁶⁰ Ο.Π.

⁶¹ David Bate, *Photography: The Key Concepts*, Second Edition, Bloomsbury Academic, 2016, σ. 47.

⁶² Ο.Π., σ.78

αποτελεσματικό τρόπο, αποτυγχάνει να μας εξηγήσει επαρκώς την ιστορία που προϋπάρχει της απεικόνισης και οδήγησε σε αυτή την κατάσταση, τους λόγους και τα κίνητρα πίσω από αυτήν καθώς και τις συνθήκες που την περιβάλλουν.⁶³

Με βάση την ανάλυση που παρουσιάστηκε παραπάνω, καταλήγουμε στο συμπέρασμα ότι η φωτογραφία, λόγω των χαρακτηριστικών της, μπορεί να θεωρηθεί ένα αποτελεσματικό γλωσσικό εργαλείο. Ως τέτοιο, μπορεί να δημιουργήσει νοήματα που έχουν ως στόχο την έκφραση ιδεών, σκέψεων και αντιλήψεων, και να τα επικοινωνήσει σε άλλους ανθρώπους, προσφέροντας έτσι τη δυνατότητα για σύνδεση και κατανόηση. Με την ικανότητα της να προκαλεί συναισθήματα και να προβάλλει έναν κόσμο από διάφορες οπτικές, η φωτογραφία μπορεί να επηρεάσει την αντίληψη και την ερμηνεία του παραλήπτη, αποτελώντας ένα ισχυρό μέσο επικοινωνίας.

3.3 Η ανάγνωση της φωτογραφίας

Μια αποτελεσματική επικοινωνία μέσω της φωτογραφίας επιτυγχάνεται μέσω της χρήσης προκαθορισμένων και κοινώς αποδεκτών οπτικών κωδικών που τη διέπουν και διευκολύνουν την κατανόηση των εικόνων. Αυτοί οι κώδικες περιλαμβάνουν την στοχευμένη χρήση του φωτός, του χρώματος, τη σύνθεση του κάδρου, την έκφραση ενός προσώπου, την εστίαση του φακού και την ατμόσφαιρα που δημιουργείται. Τέτοιου είδους συμβάσεις και κώδικες μπορεί να υπάρχουν και σε άλλες μορφές απεικόνισης, όπως η ζωγραφική, τα διάφορα κινηματογραφικά είδη ή τα κινούμενα σχέδια.⁶⁴ Μέσω αυτών των κωδικών, η φωτογραφία μπορεί να μεταδώσει συγκεκριμένα μηνύματα, να προκαλέσει συναισθήματα και να επικοινωνήσει με τον θεατή, επιτρέποντας την επίτευξη μιας πλούσιας ερμηνείας και διαλόγου.

Για να γίνει κατανοητό το νόημα μιας εικόνας, οι παραλήπτες πρέπει να αναγνωρίζουν τους κώδικες που τη διέπουν, να είναι εξοικειωμένοι με αυτούς και να διαθέτουν προηγούμενη γνώση σχετικά με τον τρόπο λειτουργίας τους.⁶⁵ Η ανάγνωση μιας εικόνας, ειδικότερα μιας φωτογραφίας, είναι μια διαδραστική διαδικασία με κοινωνικές

---

⁶³ Κωστής Αντωνιάδης, *Λανθάνουσα Εικόνα*, Εκδόσεις Μωρεσόπουλος / Φωτογραφία, 1999, σ.92.

⁶⁴ John Sathatos, «Ways of Telling: Photography and Narrative», <https://www.stathatos.net/texts/writings-photography-and-art/ways-telling-photography-and-narrative> (πρόσβαση 3/7/23).

⁶⁵ David Bate, *Photography: The Key Concepts*, Second Edition, Bloomsbury Academic, 2016, σ. 62.

και ψυχολογικές εκφάνσεις, που υπερβαίνει την απλή παρατήρηση και απαιτεί μια κοινή κατανόηση του οπτικού λόγου ανάμεσα στον δημιουργό και τον θεατή, η οποία συνεπάγεται την αποκρυπτογράφηση των συμβόλων και των αναφορών που εμπεριέχονται στην εικόνα. Σχετικά με αυτό ο Barthes αναφέρει ότι «η φωτογραφία είναι ένα μήνυμα χωρίς κώδικα», υπονοώντας ότι ο θεατής διαδραματίζει ενεργό ρόλο κατά την ανάγνωση της εικόνας και του νοήματος της, ενώ το πλαίσιο παρουσίασης είναι εξίσου σημαντικό.⁶⁶ Ο τρόπος που ο θεατής ερμηνεύει την εικόνα εξαρτάται από τις προηγούμενες εμπειρίες, την ιδεολογία, τις προκαταλήψεις και τον πολιτισμό του.⁶⁷ Παράλληλα, το πλαίσιο παρουσίασης, όπως ο τρόπος παρουσίασης της εικόνας, ο χώρος, ο χρόνος και ο πολιτισμικός περίγυρος, επηρεάζουν την αίσθηση που δημιουργείται στον θεατή. Με αυτόν τον τρόπο, η κατανόηση μιας εικόνας αναδύεται ως ένα πλούσιο και σύνθετο έργο που συνδυάζει την πρόθεση του δημιουργού, την αντίληψη του θεατή και το πλαίσιο παρουσίασης.

3.4 Φωτογραφία και Λογοτεχνία

Στη συνέχεια της ανάλυσης και σύγκρισης της θεωρίας του λόγου και της εικόνας, παρατηρούμε πως έχει αναδειχθεί μια παρόμοια προσέγγιση στο ζήτημα της επεξεργασίας ενός λογοτεχνικού έργου, ειδικότερα ενός ποιήματος. Σύμφωνα με αυτήν την προσέγγιση, η ενεργή εμπλοκή και ανταπόκριση του αναγνώστη είναι κρίσιμη για την ερμηνεία του έργου, ενώ τονίζεται η σχεσιακή φύση που έχει το νόημα. Επιπλέον, σε αυτό το πλαίσιο, ένα έργο μπορεί να παραμένει ανοιχτό σε διάφορες ερμηνείες και να περιλαμβάνει πολλαπλά νοήματα, ανάλογα με το περιβάλλον ανάγνωσης και τις συνθήκες που επικρατούν.⁶⁸ Η εφαρμογή μιας τέτοιας προσέγγισης φαίνεται να είναι εφικτή και στην ανάγνωση των φωτογραφικών έργων, καθώς η φωτογραφία έχει συχνά συγκριθεί με την ποίηση και άλλες μορφές λογοτεχνίας.

Στη σύγχρονη φωτογραφική παραγωγή, μπορούμε να εντοπίσουμε αρκετές περιπτώσεις όπου ο λόγος και η εικόνα αλληλεπιδρούν ενεργά και παραλληλίζονται. Για

---

⁶⁶ Roland Barthes, *Image Music Text*, Fontana Press, 1977, σ.17

⁶⁷ Maria Short, Sri-Kartini Leet, Elisavet Kalpaxi, *Context and Narrative in Photography (Basics Creative Photography)*, Second Edition, Routledge, London and New York, 2019, σ.151.

⁶⁸ Kenneth J. Gergen, *Θεραπευτικές Πραγματικότητες, Συνεργασία, Καταπίεση Και Σχεσιακή Ροή*, Πεδίο, Αθήνα, 2016, σ.244.

παράδειγμα, ο Αμερικανός φωτογράφος Alec Soth έχει ενεργοποιήσει αυτήν τη συζήτηση μέσω της δουλειάς του, αναδεικνύοντας την ιδέα ότι μια εικόνα μπορεί να έχει αποσπασματικό χαρακτήρα, παρόμοιο με ένα ποίημα, προσφέροντας έτσι χώρο για πολλαπλές ερμηνείες. Μέσω αυτής της προσέγγισης, ο θεατής αφήνεται ελεύθερος να δημιουργήσει τις δικές του σκέψεις και ιδέες σχετικά με το τι μπορεί να απεικονίζει και να σημαίνει μια φωτογραφία, χωρίς αυτή απαραίτητα να εντάσσεται σε ένα σύνολο ή μια μεγαλύτερη αλληλουχία εικόνων.⁶⁹ Επιπλέον, ο Αυστριακός φωτογράφος Peter Pflügler, που εξερευνά στο έργο του τους οικογενειακούς μύθους και δυναμικές μέσω της οπτικής αφήγησης, παρομοιάζει τη σχέση ανάμεσα στη φωτογραφία και το γραπτό κείμενο με αυτήν ανάμεσα σε δύο αδέρφια. Ενώ συνδέονται βαθιά μεταξύ τους, υπάρχουν στιγμές που συνεργάζονται αρμονικά, ενώ άλλες φορές έρχονται σε αντιπαράθεση.⁷⁰

---

⁶⁹ Alexander Strecker, «Simply Paying Attention With Alec Soth», LensCulture, <https://www.lensculture.com/articles/alec-soth-simply-paying-attention-with-alec-soth> (πρόσβαση 1/7/23).

⁷⁰ Ilias Lois, «'Now Is Not The Right Time' by Peter Pflügler», Velvet Eyes, <https://velveteyes.net/conversations/peter-pflugler/> (πρόσβαση 22/8/23).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ

Φωτογραφία και Αφήγηση

4.1 Εικόνα και αφήγηση

Η χρήση εικόνων με σκοπό την αφήγηση μιας ιστορίας αποτελεί μια πολύ παλιά ιδέα, καθώς η οπτική εξιστόρηση έχει βαθιές ρίζες στους πολιτισμούς μας. Από την αρχαιότητα, οι άνθρωποι χρησιμοποιούν εικόνες για να μεταφέρουν ιστορίες, μύθους και έμπνευση και να επηρεάσουν τις επόμενες γενιές. Με τη χρήση εικόνων, η αφήγηση γίνεται πιο ζωντανή και πλούσια, καθώς οι θεατές μπορούν να απολαύσουν ένα οπτικό ερέθισμα και να εγείρουν τη φαντασία τους σχετικά με αυτό που βλέπουν. Τις απαρχές αυτής της πρακτικής μπορούμε να εντοπίσουμε στα σχέδια που έχουν ανακαλυφθεί σε αρχαία σπήλαια, τα οποία απεικονίζουν κυρίως σκηνές κυνηγιού, και μπορούμε να τους αποδώσουμε την πρώτη προσπάθεια μιας τέτοιας οπτικής αφήγησης.⁷¹ Παρότι η τεχνική και η εξέλιξη των μέσων έχουν αλλάξει από τότε, αυτή η πρώτη απόπειρα αντικατοπτρίζει την παντοτινή ανθρώπινη ανάγκη να μεταδίδει πληροφορίες και νοήματα μέσω των εικόνων.

Η ενσωμάτωση της φωτογραφίας στην αφήγηση ξεκίνησε στα τέλη του 19ου αιώνα, αλλά η πλήρης ανάπτυξη αυτής της πρακτικής πραγματοποιήθηκε στη δεκαετία του 1930. Εκείνη την περίοδο, τα περιοδικά και οι εφημερίδες άρχισαν να αξιοποιούν περισσότερο τις εικόνες για να συνοδεύουν τα κείμενα τους και να προσδίδουν ακόμα περισσότερη έμφαση και ενδιαφέρον στα θέματα τους.⁷² Ο βασικός στόχος της χρήσης αφηγηματικών τεχνικών στη φωτογραφία είναι να προσδώσει νόημα, συνοχή και αίσθηση ρυθμού σε μια εικόνα ή ένα σύνολο εικόνων, παρέχοντας ένα νήμα για το κοινό να ακολουθήσει ή μια έννοια για να κατανοήσει και μπορεί να χρησιμοποιηθούν για τη μετάδοση πληροφοριών, εμπειριών και γνώσεων εντός ενός συγκεκριμένου πλαισίου ανάγνωσης.⁷³

---

⁷¹ Michael Freeman, *The Photographer's Story, The Art of Visual Narrative*, ILEX Press, 2012, σ. 14

⁷² Ο.Π.

⁷³ Maria Short, Sri-Kartini Leet, Elisavet Kalpaxi, *Context and Narrative in Photography (Basics Creative Photography)*, Second Edition, Routledge, London and New York, 2019, σ.117.

4.1.1 Επίπεδα αφηγηματικότητας

Ο Αντωνιάδης επισημαίνει ότι μια μεμονωμένη εικόνα δεν μπορεί να παρουσιάσει μια ολοκληρωμένη αφήγηση, καθώς της λείπει η απαραίτητη διάρκεια και χρονική συνέχεια. Έτσι, η αντίληψη μιας μεμονωμένης φωτογραφίας εξαρτάται κυρίως από τον θεατή, ο οποίος, λόγω της περιορισμένης φύσης της εικόνας, καλείται να υποθέσει τα γεγονότα που προηγήθηκαν και ακολούθησαν της συγκεκριμένης εικονιζόμενης σκηνής και να δημιουργήσει μια ολοκληρωμένη ιστορία στο νου του. Ο ρόλος του φωτογράφου έγκειται στο να ξεχωρίσει μια στιγμή στον χρόνο, να την ακινητοποιήσει με τη βοήθεια του φακού του και να την τοποθετήσει εντός των περιορισμένων ορίων ενός συγκεκριμένου πλαισίου, ενώ ο θεατής με τη σειρά του οφείλει να διευρύνει αυτά τα όρια μέσω της ενεργής φαντασίας και της αντίληψής του.⁷⁴

Η Maria Short θεωρεί ότι οι φωτογραφίες μπορούν να παρουσιάζουν διάφορα επίπεδα αφηγηματικότητας και υπογραμμίζει ότι δεν πρέπει να υποθέτουμε αυτομάτως ότι κάθε εικόνα έχει ένα μήνυμα να μεταδώσει. Ωστόσο, αναγνωρίζει τις μεγάλες δυνατότητες που προσφέρουν οι φωτογραφίες και την ικανότητα των δημιουργών να ενισχύσουν την αφηγηματική δύναμη και δομή μιας εικόνας μέσω της χρήσης συγκεκριμένων τεχνικών. Οι φωτογραφίες ωστόσο μπορούν να ξεπεράσουν αυτές τις προκλήσεις της αποσπασματικής τους φύσης, όταν παρατίθενται σε μια αλληλουχία ή όταν περιλαμβάνουν περισσότερα από ένα στιγμιότυπα ενός συμβάντος, όπως συμβαίνει στις πολυφασικές εικόνες, οι οποίες περιλαμβάνουν πολλές πτυχές μιας συγκεκριμένης δράσης.⁷⁵ Χαρακτηριστικό παράδειγμα μιας τέτοιας προσέγγισης είναι το πολυσύνθετο έργο του Αμερικάνου φωτογράφου Duane Michals.⁷⁶

Οι σύγχρονες προσεγγίσεις επιβεβαιώνουν ότι οι φωτογραφίες εκπληρώνουν πλήρως το αφηγηματικό τους δυναμικό και λειτουργούν αποτελεσματικότερα όταν παρουσιάζονται σε συνδυασμό με άλλες φωτογραφίες ή όταν αποτελούν μέρος ενός συνόλου ή μιας σειράς. Όταν παρουσιάζονται ως μέρος ενός μεγαλύτερου συνόλου, οι

⁷⁴ Κωστής Αντωνιάδης, *Λανθάνουσα Εικόνα*, Εκδόσεις Μωρεσόπουλος / Φωτογραφία, 1999, σ.84.

⁷⁵ Maria Short, Sri-Kartini Leet, Elisavet Kalpaxi, *Context and Narrative in Photography (Basics Creative Photography)*, Second Edition, Routledge, London and New York, 2019, σ.117.

⁷⁶ Magali Duzant, «The Illusions of the Photographer», LensCulture, <https://www.lensculture.com/articles/duane-michals-the-illusions-of-the-photographer> (πρόσβαση 1/7/23).

μεμονωμένες φωτογραφίες έχουν τη δυνατότητα να αλληλεπιδρούν και να συσχετίζονται ενεργά μεταξύ τους, δημιουργώντας συνδέσεις και νοήματα που προάγουν μια πιο ολοκληρωμένη ανάγνωση και κατανόηση ενός έργου.⁷⁷

4.1.2 Η αλληλουχία των εικόνων

Όταν αναφερόμαστε στην οπτική αφήγηση και τη φωτογραφική παρουσίαση, συνήθως χρησιμοποιούνται δύο κύριοι τρόποι παράθεσης των εικόνων. Ο πρώτος, που είναι επίσης ο πιο διαδεδομένος, είναι η γραμμική παράθεση (linear sequencing), όπου οι εικόνες παρουσιάζονται συνήθως σε μια απλή σειρά με οριζόντιο ή κατακόρυφο προσανατολισμό, δημιουργώντας μια κατανοητή ακολουθία εικόνων. Ο δεύτερος τρόπος παράθεσης είναι ο μη γραμμικός (non linear sequencing) και αφορά μια πιο ρευστή και ευέλικτη παρουσίαση των εικόνων, η οποία δεν βασίζεται σε μια σαφώς καθορισμένη ακολουθία εικόνων, αλλά μπορεί να πάρει αρκετά διαφορετικές κατευθύνσεις.⁷⁸

Η γραμμική αλληλουχία δημιουργεί τις προϋποθέσεις για μια ρεαλιστική αφήγηση με σαφή ροή, ρυθμό και ξεκάθαρη αρχή, μέση και τέλος, με σκοπό να προσφέρει μια συνεκτική και δομημένη απεικόνιση της πραγματικότητας, που δεν απαιτεί ιδιαίτερες εξηγήσεις. Η χρήση των ίδιων τεχνικών και εξοπλισμού σε κάθε εικόνα μπορεί να ενισχύσει την αίσθηση συνοχής και σύνδεσης μεταξύ των εικόνων.⁷⁹ Αυτό μπορεί να περιλαμβάνει τη χρήση ίδιου τύπου φωτογραφικής μηχανής, ίδιου φακού, και παρόμοιων ρυθμίσεων για την έκθεση, τον τόνο και το χρώμα των εικόνων. Επιπλέον η ομοιογένεια στην εικαστική παρουσίαση δημιουργεί μια οπτική συνέχεια και βοηθά τον θεατή να ακολουθήσει την πορεία της αφήγησης. Με αυτόν τον τρόπο τοποθέτησης, ο δημιουργός καθορίζει σαφώς τη σειρά ανάγνωσης των φωτογραφιών και τη νοηματική αλληλουχία του συνόλου, προσφέροντας καθοδήγηση στον θεατή.⁸⁰

---

⁷⁷ Κωστής Αντωνιάδης, *Λανθάνουσα Εικόνα*, Εκδόσεις Μωρεσόπουλος / Φωτογραφία, 1999, σ.125.

⁷⁸ Ο.Π. σ.130.

⁷⁹ Maria Short, Sri-Kartini Leet, Elisavet Kalpaxi, *Context and Narrative in Photography (Basics Creative Photography)*, Second Edition, Routledge, London and New York, 2019, σ.118.

⁸⁰ Κωστής Αντωνιάδης, *Λανθάνουσα Εικόνα*, Εκδόσεις Μωρεσόπουλος / Φωτογραφία, 1999, σ.130.

Η οπτική επικοινωνία έχει ένα πλεονέκτημα σε σχέση με την λεκτική, καθώς μπορεί να παρουσιάσει ένα έργο με πιο ελεύθερο και δημιουργικό τρόπο. Αν και η γραμμική προσέγγιση είναι συνηθέστερη, η αφήγηση μπορεί να πάρει διάφορες μη γραμμικές μορφές, όπως κυκλική, με ενσωματωμένες ιστορίες ή αναφορές που επαναλαμβάνονται και εμπλουτίζουν τη συνολική κατανόηση του θεατή σχετικά με τις ιδέες του φωτογράφου.⁸¹ Η κυκλική αφήγηση για παράδειγμα μπορεί να δημιουργήσει έναν κλειστό χώρο, όπου οι εικόνες ή σημαντικά σύμβολα ή θέματα επαναλαμβάνονται ή επανέρχονται, δημιουργώντας έναν κύκλο ολοκληρωμένης αφήγησης. Επίσης, μια μη γραμμική αφήγηση μπορεί να περιλαμβάνει ενσωματωμένες ιστορίες ή αναφορές σε προηγούμενες εικόνες, που όταν ανακαταταχθούν, προσφέρουν νέα και πιο πολύπλοκα επίπεδα νοηματοδότησης και ερμηνείας. Ο θεατής καλείται έτσι να ανακαλύψει τις συνδέσεις μεταξύ των εικόνων και ενθαρρύνεται να έχει έναν πιο ενεργό ρόλο στην ερμηνεία ενός έργου.⁸² Επιπλέον, στις λιγότερο γραμμικές προσεγγίσεις παρουσίασης του φωτογραφικού έργου, ο θεατής αποκτά την ελευθερία να εξερευνήσει την ιστορία με τον δικό του ρυθμό. Έχει τη δυνατότητα να ξεκινήσει από οποιοδήποτε σημείο του έργου επιθυμεί ή να επιστρέψει σε σημεία που θεωρεί σημαντικά, βασιζόμενος στην προσωπική του αντίληψη και ενδιαφέρον.

4.1.3 Το φωτογραφικό δοκίμιο

Στον κόσμο της φωτογραφίας, η φωτογραφική ιστορία ή το φωτογραφικό δοκίμιο (photo essay), αποτελεί μία ευρέως διαδεδομένη πρακτική για την αφήγηση μιας ιστορίας μέσω ενός συνόλου φωτογραφιών. Το φωτογραφικό δοκίμιο περιλαμβάνει μια σειρά εικόνων, που δημιουργούνται από τον ίδιο φωτογράφο και μπορεί να περιλαμβάνουν από λίγες έως και αρκετές δεκάδες εικόνες. Οι φωτογραφίες παρουσιάζονται συνήθως με μια συγκεκριμένη διάταξη, συχνά σε χρονολογική ή θεματική σειρά, με σκοπό να δημιουργηθεί μια γραμμική δομή παρόμοια με την αφήγηση μιας προφορικής ή γραπτής ιστορίας. Στα φωτογραφικά δοκίμια, η πρωταρχική σημασία δίνεται στις φωτογραφίες, ενώ το κείμενο συνοδεύει τις εικόνες με λεζάντες ή ακόμη και με πιο ανεπτυγμένες περιγραφές, προσφέροντας μια πλήρη κατανόηση της αφήγησης. Συχνά, οι φωτογράφοι ντοκουμέντου και οι φωτορεπόρτερ

---

⁸¹ Ο.Π. σ.120.

⁸² Ο.Π.

χρησιμοποιούν τα φωτογραφικά δοκίμια για να αναπτύξουν την εξέλιξη των γεγονότων, να μεταφέρουν έντονα συναισθήματα και να παρακινήσουν την εμπλοκή του θεατή στην ανάγνωση πρωτότυπων εννοιών.⁸³

Η πρώτη εμφάνιση αυτής της μορφής χρήσης του φωτογραφικού μέσου έλαβε χώρα το 1928 σε δύο σημαντικά γερμανικά περιοδικά κοινωνικού περιεχομένου. Ωστόσο, η πρακτική αυτή έγινε πιο ευρέως γνωστή λίγα χρόνια αργότερα μέσω του αμερικανικού περιοδικού *Life*, το οποίο προώθησε αυτήν την ιδέα ως μια πιο προηγμένη και εξελιγμένη μορφή ενημέρωσης του κοινού σχετικά με τα σημαντικά γεγονότα που λαμβάνουν χώρα στον κόσμο.⁸⁴ Οι εκδότες και οι επιμελητές αυτών των περιοδικών ανακάλυψαν μέσω αυτής της πρακτικής μια νέα ευκαιρία για να εμπλουτίσουν το περιεχόμενο του έντυπου υλικού τους και να δώσουν μεγαλύτερη βαρύτητα στην επιλογή, τη μετάδοση και την παρουσίαση των θεμάτων τους. Ωστόσο, αυτή η νέα συνθήκη, παρά τα θετικά αποτελέσματα, οδήγησε επίσης στην εμφάνιση μιας έντονης αντιπαράθεσης μεταξύ των δημιουργών των εικόνων και των υπευθύνων των εκδόσεων σχετικά με τον έλεγχο και τη χρήση των φωτογραφιών.⁸⁵

Στη σύγχρονη φωτογραφική παραγωγή, η χρήση του φωτογραφικού δοκιμίου συνεχίζει να αξιοποιείται σταθερά και έχει εξελιχθεί για να καλύψει και άλλα είδη εκτός από το δημοσιογραφικό ντοκουμέντο. Στο βιβλίο της «*Storytelling With Photographs: How To Create A Photo Essay*», η Anne Darling αναλύει εκτενώς τις διάφορες θεματικές που μπορεί να έχει το σύγχρονο φωτογραφικό δοκίμιο. Η Darling αναφέρει ότι, καθώς το είδος έχει εξελιχθεί, έχει γίνει απαραίτητη η ταξινόμηση και η ομαδοποίηση του περιεχομένου του, και μπορούν να υπάρχουν διάφορα είδη φωτογραφικών ιστοριών, με κάθε μία να έχει διαφορετική έκταση, θεματολογία και δυναμικές δυνατότητες.⁸⁶ Ειδικότερα, οι σύγχρονες προσεγγίσεις στη φωτογραφική αφήγηση επικεντρώνονται συχνότερα σε ιστορίες που αφορούν ανθρώπους, τόπους, ενδιαφέρουσες δραστηριότητες, ιδέες και έννοιες, καθώς και σε ιστορίες με γραμμική χρονική διαδοχή γεγονότων.⁸⁷

---

⁸³ Anne Darling, *Storytelling With Photographs: How To Create A Photo Essay* (2014), κεφ. 1, Kindle.

⁸⁴ John Sathatos, «Ways of Telling: Photography and Narrative», <https://www.stathatos.net/texts/writings-photography-and-art/ways-telling-photography-and-narrative> (πρόσβαση 3/7/23).

⁸⁵ Michael Freeman, *The Photographer's Story, The Art of Visual Narrative*, ILEX Press, 2012, σ. 12.

⁸⁶ Anne Darling, *Storytelling With Photographs: How To Create A Photo Essay* (2014), κεφ. 3, Kindle.

⁸⁷ Ο.Π.

4.1.4 Η φωτογραφία ως μαρτυρία ή ως κατασκευή

Στο ίδιο πλαίσιο και προχωρώντας στη συζήτηση, ο John Stathatos αναφέρει ότι η αφήγηση μέσω των εικόνων μπορεί να πάρει διάφορες μορφές, κινούμενες σε ένα φάσμα ανάμεσα σε δύο πόλους: τη φωτογραφία ως μαρτυρία και τη φωτογραφία ως κατασκευή. Επιπλέον, στη μέση του δίπολου της μαρτυρίας και κατασκευής, υπάρχουν αφηγήσεις που αφορούν το προσωπικό βίωμα, κινούμενες προς πιο καλλιτεχνικές φωτογραφικές κατευθύνσεις, που σκοπό έχουν την κατανόηση και νοηματοδότηση του κόσμου.⁸⁸ Μια παρόμοια διάκριση στον τρόπο έκφρασης και παρουσίασης μπορεί να αναγνωριστεί και στα κείμενα του Πλάτωνα, ο οποίος διαχώριζε τη «μίμηση» από τη «διήγηση», όπου η πρώτη αφορά την πιο άμεση αναπαράσταση της πραγματικότητας, ενώ η δεύτερη είναι πιο υποκειμενική και περνάει από το φίλτρο της προσωπικής αφήγησης και αντίληψης.⁸⁹ Κάθε προσέγγιση, χωρίς εξαίρεση, απαιτεί εξοικείωση με το θέμα, είτε αυτή είναι ήδη υπάρχουσα είτε αποτελεί αποτέλεσμα εμπειριστατωμένης έρευνας. Αυτή η οικειότητα θα βοηθήσει στην ομαλή και λεπτομερή ροή της αφήγησης, καθώς και στην πλήρη εμπειρία του θεατή.⁹⁰

Ένας από τους δύο πόλους ανάπτυξης των φωτογραφικών ιστοριών, σύμφωνα με τον Stathatos, είναι αυτός της μαρτυρίας και της τεκμηρίωσης, ο οποίος αποτελεί την πιο παλιά και διαδεδομένη προσέγγιση.⁹¹ Όπως αναφέρθηκε προηγουμένως, αυτή η μορφή ανάπτυξης της αφήγησης ξεκίνησε μέσω εκδόσεων και περιοδικών και κυρίως αφορούσε δημοσιογραφικά γεγονότα και ιστορίες και σκοπό την ολοκληρωμένη ενημέρωση του κοινού, μέσω της όσο γίνεται πιο αντικειμενικής αναπαράστασης της

---

⁸⁸ John Stathatos, «Ways of Telling: Photography and Narrative», <https://www.stathatos.net/texts/writings-photography-and-art/ways-telling-photography-and-narrative> (πρόσβαση 3/7/23).

⁸⁹ Artur Mamcarz-Plisiecki, «The Narration Of Photography on The Example of Selected Famous Photographs», *Comparative Studies in Modernism*, no. 13 (Fall), 2018, σ.68., DOI: <https://doi.org/10.13135/2281-6658/3108> (πρόσβαση 1.7.23).

⁹⁰ John Stathatos, «Ways of Telling: Photography and Narrative», <https://www.stathatos.net/texts/writings-photography-and-art/ways-telling-photography-and-narrative> (πρόσβαση 3/7/23).

⁹¹ Ο.Π.

πραγματικότητας.⁹² Σε αυτό το πλαίσιο, το οποίο αφορά μια αρκετά παλιά θεώρηση της φωτογραφίας, η όραση λειτουργεί σαν ένα εργαλείο γνώσης, και ο φωτογράφος θεωρείται «πράκτορας» της αλήθειας. Μέσω του φακού του, ο φωτογράφος μας φέρνει λίγο πιο κοντά στην αλήθεια, ενώ οι εικόνες του λειτουργούν ως ντοκουμέντα των γεγονότων που συμβαίνουν στον κόσμο.⁹³ Ο Roland Barthes στο βιβλίο του *Ο Φωτεινός Θάλαμος*, ενισχύει αυτή την θεώρηση του φωτογραφικού είδους, θυμίζοντας μας πως μια φωτογραφία πρώτα από όλα λειτουργεί σαν ένα αδιαμφισβήτητο τεκμήριο παρουσίας και μας οδηγεί στην ασφάλεια, παρέχοντας μας τη βεβαιότητα ότι αυτό που απεικονίζεται όντως υπήρξε και συνέβη πραγματικά.⁹⁴

Στο άλλο άκρο του διπόλου σχετικά με το τι μπορεί να αφορά η ανάπτυξη μιας αφήγησης μέσω εικόνων βρίσκεται η ιδέα της κατασκευής και της δημιουργικής εφεύρεσης. Η προσέγγιση αυτή τονίζει ότι, παρά το γεγονός ότι μια αφήγηση μπορεί να ξεκινάει από την ύπαρξη πραγματικών γεγονότων και προσώπων και την τεκμηρίωση τους, πάντα προκειμένου να παρουσιαστεί, περνάει από την προσωπική ματιά αυτού που αναλαμβάνει να την παρουσιάσει, ανοίγοντας έτσι το δρόμο στην υποκειμενικότητα και τη φαντασία.⁹⁵

Ιστορικά, το πρώτο είδος τέτοιας δημιουργίας ήταν το λεγόμενο φωτορομάντζο, το οποίο διαδόθηκε στα δημοφιλή ευρωπαϊκά περιοδικά της δεκαετίας του '50 και '60. Τα φωτορομάντζα παρουσιάζονταν σε πιο κλασική γραμμική και χρονολογική αλληλουχία, παρόμοια με κινηματογραφικά καρέ, και αφορούσαν βινιέτες ή σύντομες αφηγήσεις ανθρώπινου συναισθήματος και δράματος.⁹⁶ Στη σύγχρονη παραγωγή, κυρίως από το τέλος του 20ού αιώνα και μετά, παρατηρείται μια μετάβαση από την ακριβή τεκμηρίωση στην κατασκευή εικόνων. Η σύγχρονη Φωτογραφία, έχοντας ενσωματωθεί πιο ενεργά στον χώρο της τέχνης, αναδεικνύεται ως ένα σημαντικό εργαλείο δημιουργίας νοήματος, προσφέροντας μεγάλες αφηγηματικές δυνατότητες και προοπτικές και μας υπόσχεται μια δυναμική επέκταση της πραγματικότητας προς νέες

---

⁹² Michael Freeman, *The Photographer's Story, The Art of Visual Narrative*, ILEX Press, 2012, σ. 15.

⁹³ David Bate, *Photography: The Key Concepts*, Second Edition, Bloomsbury Academic, 2016, σ. 115.

⁹⁴ Ρολάν Μπαρτ, *Ο Φωτεινός Θάλαμος*, Κέδρος, 1983, σ.119.

⁹⁵ David Bate, *Photography: The Key Concepts*, Second Edition, Bloomsbury Academic, 2016, σ. 116.

⁹⁶ John Sathatos, «Ways of Telling: Photography and Narrative», <https://www.stathatos.net/texts/writings-photography-and-art/ways-telling-photography-and-narrative> (πρόσβαση 3/7/23).

και διαφορετικές κατευθύνσεις.⁹⁷ Η ιδέα αυτή μας θυμίζει την άποψη του Jerome Bruner, που αναφέρει ότι η αφήγηση μιμείται τη ζωή, και το αντίθετο, καθώς η ζωή μπορεί να θεωρηθεί κατασκεύασμα του νου, που εμπεριέχει τη λειτουργία της φαντασίας και της δημιουργίας, αλλά και ότι η αφήγηση μπορεί να οδηγήσει στην κατασκευή νέων κόσμων, ειδικά στα πλαίσια της τέχνης.⁹⁸

Στο πλαίσιο αυτό, οι εικόνες μπορούν να αφορούν στιγμές και σκηνές που έχουν ενορχηστρωθεί και στηθεί με τέτοιο τρόπο από τον φωτογράφο, ώστε να βοηθούν ή να ενισχύουν την πραγματικότητα από την οποία έχουν αντλήσει την πρώτη ύλη τους. Συμπληρώνοντας αυτή την ιδέα, ο John Berger υπογραμμίζει ότι η φωτογραφία, από την πρώτη εμφάνιση της, έχει αναλάβει τον ρόλο της μνήμης.⁹⁹ Λειτουργώντας με έναν παρόμοιο τρόπο, η φωτογραφία δεν αποτελεί αυτούσιο και ακριβές αντίγραφο της πραγματικότητας, αλλά ένα ίχνος αυτής, δημιουργώντας έτσι μια νέα ανακατασκευασμένη ιδέα και ανοίγοντας τον διάλογο ανάμεσα στο παρελθόν, το παρόν και το μέλλον.¹⁰⁰ Σύμφωνα με τον Καγγελάρη, μια φωτογραφία αντιπροσωπεύει πάντα μια νέα συνθήκη και ένα παράδοξο, καθώς υποκαθιστά την εξωτερική πραγματικότητα και δημιουργεί νόημα εκεί όπου το αντικειμενικό νόημα απουσιάζει.¹⁰¹ Επιπλέον, σύμφωνα με τον ίδιο, ο κόσμος μας είναι ένα κατασκεύασμα του προσωπικού μας βλέμματος και των επιλογών που κάνουμε για το τι επιλέγουμε να δούμε και πώς το αντιλαμβανόμαστε.¹⁰²

4.2 Η δομή της φωτογραφικής αφήγησης

Οι φωτογραφικές αφηγήσεις, όπως αναλύσαμε προηγουμένως, μπορούν να παρουσιάζουν διάφορες μορφές, με τις πιο συνηθισμένες να είναι η γραμμική και η μη γραμμική αλληλουχία. Η γραμμική αλληλουχία είναι η πιο κλασική και διαδεδομένη και περιλαμβάνει μια σαφή ροή με αρχή, μέση και τέλος και συνήθως ακολουθεί μια

---

⁹⁷ Artur Mamcarz-Plisiecki, «The Narration Of Photography on The Example of Selected Famous Photographs». *Comparative Studies in Modernism*, no. 13 (Fall), 2018, σ.70., DOI: <https://doi.org/10.13135/2281-6658/3108> (πρόσβαση 1.7.23).

⁹⁸ Jerome Bruner, «Life as Narrative», *Social Research* Vol 71, No. 3, 2004, σ.691, https://ewasteschools.pbworks.com/f/Bruner_J_LifeAsNarrative.pdf (πρόσβαση 27.4.23).

⁹⁹ Maria Short, Sri-Kartini Leet, Elisavet Kalpaxi, *Context and Narrative in Photography (Basics Creative Photography)*, Second Edition, Routledge, London and New York, 2019, σ.161.

¹⁰⁰ Ο.Π.

¹⁰¹ Φώτης Καγγελάρης, *Post Photography, Μελέτες Φωτολογίας*, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα, 2020, σ.17.

¹⁰² Ο.Π.

συγκεκριμένη δομή που καθορίζει την αφήγηση της. Σύμφωνα με τον Michael Freeman, αυτή η δομή περιλαμβάνει τρεις πράξεις: την εισαγωγή, τη ανάπτυξη της πλοκής και τη λύση.¹⁰³ Η εισαγωγή παρουσιάζει τους βασικούς χαρακτήρες, τοπία ή συμβάντα και μας εισάγει στον αρχικό σκοπό της ιστορίας. Στη συνέχεια, η ανάπτυξη της πλοκής εμβαθύνει στην ιστορία, προσφέροντας λεπτομέρειες που εμπλουτίζουν το σώμα της αφήγησης, δημιουργούν πολλαπλά επίπεδα συνδέσεων και συνήθως οδηγούν σε μια κορύφωση. Τέλος, η λύση προσφέρει μια απάντηση ή κατάληξη στο δράμα που έχει αναπτυχθεί, συνήθως μέσω μιας χρονολογικής ακολουθίας γεγονότων και οδηγεί στο τέλος της ιστορίας.¹⁰⁴

Σύμφωνα με τον Freeman, η βασική δομή μιας φωτογραφικής ιστορίας αντανακλάται τόσο στην παραγωγή όσο και στην επιλογή της σειράς των εικόνων. Στην εισαγωγή μιας φωτογραφικής ιστορίας, ένα σημαντικό στοιχείο είναι μια εντυπωσιακή εικόνα που τραβά το ενδιαφέρον του θεατή, προκαλώντας την επιθυμία του να συνεχίσει να ακολουθεί την πλοκή. Αυτή η εικόνα έχει κρίσιμη σημασία, καθώς αποτελεί την πρώτη επαφή του θεατή με το έργο και καθορίζει το επίπεδο εμπλοκής του στην αφήγηση. Στη συνέχεια, κατά τη διάρκεια της κεντρικής αφήγησης, υπάρχουν εικόνες που ενισχύουν και εμπλουτίζουν την πλοκή, δημιουργώντας το περιεχόμενο της ιστορίας. Αυτές οι εικόνες μπορούν να έχουν διάφορη έκταση, ανάλογα με την επιλογή του δημιουργού, και μεταξύ αυτών μπορεί να υπάρχουν μία ή περισσότερες εικόνες-κλειδιά που αποτελούν την ουσία της αφήγησης και συνοψίζουν ολόκληρο το νόημα του έργου. Τέλος, καθώς η ιστορία φτάνει στο τέλος της, οι εικόνες κλεισίματος οδηγούν στην επίλυση του δράματος με τον τρόπο που ο φωτογράφος θεωρεί κατάλληλο, είτε παρέχοντας σαφείς απαντήσεις είτε χρησιμοποιώντας αινιγματικές εικόνες που αφήνουν χώρο για προσωπικές σκέψεις και ερμηνείες σχετικά με το τέλος της ιστορίας.¹⁰⁵

4.2.1 Στοιχεία που καθορίζουν τη δομή της αφήγησης

Κατά την ανάλυση της δομής της φωτογραφικής αφήγησης, ένα ακόμα κρίσιμο στοιχείο που επηρεάζει τη ροή της πλοκής, πέραν της επιλογής και της αλληλουχίας,

---

¹⁰³ Michael Freeman, *The Photographer's Story, The Art of Visual Narrative*, ILEX Press, 2012, σ. 22.

¹⁰⁴ Ο.Π.

¹⁰⁵ Ο.Π., σ. 49

είναι ο ρυθμός. Σύμφωνα με τον Freeman, μια πετυχημένη οπτική ιστορία πρέπει να ακολουθεί έναν ρυθμό που θα κινητοποιεί το ενδιαφέρον του θεατή και θα τον κρατάει σε εγρήγορση.¹⁰⁶ Αυτό επιτυγχάνεται με την τοποθέτηση των εικόνων σε μια σειρά, έτσι ώστε να υπάρχει οπτική και συναισθηματική ποικιλία και ισορροπία που θα κρατά την προσοχή του θεατή ενεργή, καθώς και ένα ομαλό και σταθερό χτίσιμο της πλοκής μέχρι την ολοκλήρωση της. Έτσι ο δημιουργός, πρέπει να είναι πολύ προσεκτικός κατά την επιλογή και την τοποθέτηση των εικόνων του στη σειρά, καθώς κάθε εικόνα εξυπηρετεί το δικό της σκοπό, οδηγεί ομαλά στην επόμενη και συμπληρώνει το σύνολο, με στόχο την κατάλληλη προώθηση της ιστορίας και των σημαντικών σημείων της αφήγησης.¹⁰⁷

Πέρα από τα προαναφερθέντα στοιχεία που διαμορφώνουν τη βασική δομή μιας φωτογραφικής ιστορίας, σύμφωνα με τον David Cambell, υπάρχουν και άλλα χαρακτηριστικά που συχνά εμφανίζονται και προσδίδουν μια πιο πλήρη κατανόηση και βάθος στο περιεχόμενο της αφήγησης. Αυτά περιλαμβάνουν το στοιχείο του χρόνου και του χώρου, δηλαδή την αναπαράσταση του βάθους χρόνου και της έκτασης των γεγονότων που αναπτύσσονται, τη βασική δραματουργία που προκαλεί τη συναισθηματική ένταση μέσω της ροής της ιστορίας, την αιτιότητα των γεγονότων που δημιουργεί νοηματικές συνδέσεις και την προσωποποίηση.¹⁰⁸ Το στοιχείο της προσωποποίησης αποτελεί ένα από τα πιο σημαντικά στοιχεία μιας αφήγησης, καθώς κάθε ιστορία, προκειμένου να γίνει κατανοητή, πρέπει να περιλαμβάνει τουλάχιστον έναν κεντρικό χαρακτήρα, με τον οποίο ο αναγνώστης ή ο θεατής μπορεί να ταυτιστεί και να αναγνωρίσει σε εκείνον στοιχεία οικεία. Η ψυχική διεργασία της ταύτισης είναι πάντα ενεργή κατά τη θέαση ενός προσώπου σε μια φωτογραφία, καθώς συνειδητά ή ασυνείδητα μπορεί να «μιλά» στη δική μας αίσθηση ταυτότητας και κατανόησης του εαυτού μας.¹⁰⁹

---

¹⁰⁶ Ο.Π.

¹⁰⁷ Ο.Π, σ. 60.

¹⁰⁸ David Cambell, «Photography and Narrative: What Is Involved in Telling a Story?», <https://www.david-campbell.org/articles/photography-and-narrative> (πρόσβαση 20.6.23).

¹⁰⁹ David Bate, *Photography: The Key Concepts*, Second Edition, Bloomsbury Academic, 2016, σ. 218.

4.2.2 Σχέση μεταξύ οπτικής και λεκτικής αφήγησης

Σύμφωνα με την εκτενή θεωρία του Bruner για την αφήγηση, μπορούμε να διαπιστώσουμε πολλές παραλληλίες ανάμεσα στην ανάπτυξη μιας ιστορίας μέσω εικόνων και στις καθημερινές μας προφορικές ή γραπτές αφηγήσεις.¹¹⁰ Ο Bruner, εμπνευσμένος από τους Ρώσους θεωρητικούς, εξετάζει τρία επίπεδα σε κάθε αφήγηση: το *fabula* (πλοκή), το *sjuzet* (μορφή), και την *forma* (είδος).¹¹¹ Το πρώτο επίπεδο αφορά το περιεχόμενο της ιστορίας, που συνήθως περιλαμβάνει μια αναγνωρίσιμη ανθρώπινη κατάσταση και σημαντικά γεγονότα που διαμορφώνουν την πλοκή. Το δεύτερο επίπεδο, η μορφή, αφορά τον τρόπο με τον οποίο η ιστορία εκφράζεται, και μπορεί να συσχετιστεί με την αλληλουχία των εικόνων στην περίπτωση της φωτογραφίας. Το τρίτο μέρος αναφέρεται στο είδος (*genre*) στο οποίο κατατάσσεται μια αφήγηση, το οποίο αναγνωρίζεται με βάση τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά που τη διακρίνουν, είτε πρόκειται για γραπτή, προφορική ή οπτική αφήγηση.

Καθώς εξετάζουμε περαιτέρω τη σχέση μεταξύ εικόνας και λόγου, παρατηρούμε ομοιότητες στον τρόπο που διαμορφώνονται οπτικές αφηγήσεις και προφορικός ή γραπτός λόγος. Όπως στη φωτογραφική αφήγηση απαιτούνται εικόνες που αποτυπώνουν την κορύφωση της ιστορίας και συνοψίζουν την ουσία του έργου, έτσι και σε κάθε είδους άλλη αφήγηση συνήθως υπάρχει ένα στοιχείο απόκλισης από την κανονικότητα της ροής της ιστορίας. Αυτό το στοιχείο απόκλισης αποτελεί ένα καταλυτικό γεγονός που προκαλεί ρήξη και συντελεί στην ανάπτυξη της υπόλοιπης ιστορίας γύρω από αυτό. Επιπλέον έχει πάντα κεντρική σημασία και ανταποκρίνεται στο ερώτημα του τι συνέβη και γιατί αξίζει να ειπωθεί αυτή η ιστορία, ενώ ταυτόχρονα ανοίγει τον χώρο για πλούσιες και πρωτότυπες ερμηνείες.¹¹²

---

¹¹⁰ Jerome Bruner, «Life as Narrative», *Social Research* Vol 71, No. 3, 2004, σ.696, https://ewasteschools.pbworks.com/f/Bruner_J_LifeAsNarrative.pdf (πρόσβαση 27.4.23).

¹¹¹ Ο.Π.

¹¹² Jerome Bruner, «The Narrative Construction of Reality», *Critical Inquiry*, 18, No.1, 1991, σ.11, <http://www.jstor.org/stable/1343711> (πρόσβαση 10.5.23).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΕΜΠΤΟ

Αντί επιλόγου

Η φωτογραφία αποτελεί ένα ισχυρό μέσο έκφρασης και κατανόησης του κόσμου, ενώ ταυτόχρονα διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στη διαχείριση και την επούλωση του ψυχικού τραύματος. Μέσω της αφηγηματικής της δύναμης, ενισχύει τον ανοιχτό διάλογο σχετικά με σημαντικά θέματα και ορόσημα στη ζωή των ανθρώπων, όπως για παράδειγμα η εμπειρία της νόσησης από τον ιό Covid-19 και οι επιπτώσεις της. Η ικανότητα της να αφηγείται ιστορίες μέσα από εικόνες ενθαρρύνει τους ανθρώπους να μοιραστούν τις εμπειρίες τους και να ακούσουν ενεργά τις εμπειρίες άλλων.

Η φωτογραφία κατέχει τη δύναμη να αποτυπώνει στιγμές, συναισθήματα και εμπειρίες με μεγάλη ακρίβεια και ένταση καθώς έχει άμεση επίδραση στις αισθήσεις. Έτσι, τα άτομα που έχουν επιβιώσει από τραυματικές καταστάσεις έχουν τη δυνατότητα να χρησιμοποιήσουν τη φωτογραφία για να εκφράσουν τα συναισθήματα που έχουν αναδυθεί και να τα επικοινωνήσουν. Κάθε φορά που κοιτάμε μια φωτογραφία, μας υπενθυμίζεται ότι πίσω από κάθε εικόνα υπάρχει μια ιστορία. Και όταν αυτές οι ιστορίες έρχονται στο προσκήνιο μέσω της τέχνης, χτίζουν γέφυρες ανοιχτής επικοινωνίας, συμπαράστασης και αμοιβαίας κατανόησης. Η ανάδειξη τέτοιων αφηγήσεων προωθεί την ορατότητα των ατόμων, ενισχύοντας έτσι τη διασύνδεση τους με άλλα άτομα που έχουν βιώσει παρόμοια τραύματα, δημιουργώντας ένα περιβάλλον αλληλεγγύης.

Η δημιουργική κατασκευή που επιτυγχάνεται μέσω της τέχνης της Φωτογραφίας αποτελεί έναν δυναμικό τρόπο αντιμετώπισης και επούλωσης των ψυχικών τραυμάτων. Η διαδικασία αυτή επιτρέπει στα εμπλεκόμενα άτομα να ενεργοποιήσουν τη δημιουργικότητα τους και να ανακαλύψουν εναλλακτικούς τρόπους για να διαχειριστούν αυτό που τους απασχολεί. Η συνεργασία ανάμεσα στα άτομα, η συνδημιουργία μιας αφήγησης αλλά και η ανάγνωση αυτής από το κοινό ενισχύει την αλληλεπίδραση και την ανταλλαγή ιδεών. Ένα από τα ιδιαίτερα πλεονεκτήματα της κατασκευής με οπτικά μέσα είναι η δυνατότητα επανασυγγραφής της ιστορίας. Οι

φωτογραφίες μπορούν να λειτουργήσουν ως εργαλεία ανασύνθεσης και ανασκόπησης των δύσκολων στιγμών, ανοίγοντας το δρόμο για πιο αισιόδοξες οπτικές. Αυτή η επανασύνθεση της προσωπικής ιστορίας μπορεί να οδηγήσει στη δημιουργία νέου και πιο διαχειρίσιμου νοήματος σχετικά με το τραυματικό γεγονός, βοηθώντας στην θεραπεία και στην ενδυνάμωση.

Η τεκμηριωτική δύναμη της φωτογραφίας είναι αδιαμφισβήτητη και μπορεί να αποδειχθεί εξαιρετικά σημαντική στην περίπτωση επούλωσης. Οι φωτογραφίες και η δημιουργία ενός συλλογικού, οργανωμένου και συνεκτικού έργου και η θέαση του ως τέτοιο μπορούν να βοηθήσουν το άτομο να αποστασιοποιηθεί από το πρόβλημα του και να το δει από ένα διαφορετικό πρίσμα, καθιστώντας το έτσι πιο διαχειρίσιμο. Στα πλαίσια της αφηγηματικής ψυχοθεραπείας, αυτή η εξωτερίκευση του προβλήματος επιτυγχάνεται, μεταξύ άλλων, μέσω του διαλόγου και της σύνταξης κοινών επιστολών από τον θεραπευτή και τον θεραπευόμενο. Καθώς η δύναμη της εικόνας μπορεί αποδεδειγμένα να συγκριθεί με αυτή του γραπτού λόγου, μπορούμε επίσης να προτείνουμε τη χρήση της φωτογραφίας ως μεθοδολογικό εργαλείο για την επανασύνταξη της προσωπικής ιστορίας, είτε εντός του πλαισίου της αφηγηματικής ψυχοθεραπείας, είτε εκτός αυτής.

Μια από τις πρωταρχικές δυνατότητες που προσφέρει η πράξη της αφήγησης είναι η ανάκληση της εμπειρίας στη μνήμη και η ανάδυση της στο επίπεδο του συνειδητού. Στα πλαίσια της εξιστόρησης του βιώματος και της αποτύπωσης του μέσω φωτογραφιών, μπορούν να δημιουργηθούν εικόνες που θα λειτουργήσουν ως «στιγμιότυπα» από το παρελθόν, επιτρέποντας στο άτομο να ανακαλέσει τις συναισθηματικές, σωματικές και ψυχολογικές αντιδράσεις που συνοδεύουν το τραύμα του. Αυτή η ανάκληση μπορεί να βοηθήσει στην αντιμετώπιση των αναδυόμενων συναισθημάτων και στη δημιουργία μιας πιο ξεκάθαρης εικόνας για το τι συνέβη και πώς μπορεί να αντιμετωπιστεί. Επιπλέον, η αφήγηση της εμπειρίας μέσω της οπτικοποίησης της μπορεί να αποτελέσει ένα ισχυρό εργαλείο για την ανασυγκρότηση και αναδόμηση της ιστορίας. Το άτομο έχει τη δυνατότητα να χρησιμοποιεί εικόνες για να επαναπροσδιορίσει τον τρόπο που αντιλαμβάνεται την εμπειρία του και να ενσωματώσει σε αυτήν νέες προοπτικές. Αυτή η δημιουργική διαδικασία επιτρέπει στο άτομο να αφηγηθεί την ιστορία του με τον τρόπο

που επιθυμεί, παίρνοντας τον έλεγχο και την εξουσία να κατασκευάσει ένα νέο νοηματικό πλαίσιο για το βίωμα του.

Κατά συνέπεια, θα μπορούσαμε να κάνουμε μια κάπως ακραία σύγκριση και να παραλληλίσουμε το ρόλο του φωτογράφου με αυτό του θεραπευτή. Με τη βοήθεια της φωτογραφίας ο φωτογράφος διευκολύνει τη διαδικασία ανάκτησης και αντιμετώπισης των τραυμάτων, είτε των δικών του, είτε των άλλων ατόμων, ενθαρρύνοντας μέσα από τη δημιουργία οπτικών αφηγήσεων την ενδοσκόπηση, την εξερεύνηση και την ανάδειξη νέων επιλογών για το μέλλον. Η φωτογραφία είναι ένα ισχυρό εργαλείο που μπορεί να βοηθήσει τους ανθρώπους να ανακτήσουν την αυτοπεποίθησή τους, να επανακτήσουν τον έλεγχο της ζωής τους και να ανακαλύψουν νέες δυνατότητες στο δρόμο της επούλωσης και της άνθισης.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Αντωνιάδης Κωστής, *Λανθάνουσα Εικόνα*, Εκδόσεις Μωρεσόπουλος / Φωτογραφία, 1999.

Barthes Roland, *Image Music Text*, Fontana Press, 1977.

Bate David, *Photography: The Key Concepts*, Second Edition, Bloomsbury Academic, 2016.

Βέργου Ντάνι, «Το Συλλογικό Τραύμα Της Πανδημίας», Η Εφημερίδα Των Συντακτών, Φεβρουάριος, 5, 2022, https://www.efsyn.gr/nisides/330799_syllogiko-trayma-tis-pandimias (πρόσβαση 10/5/2023).

Bjorøy, Anja, Madigan Stephen, and David Nylund. «The Practice of Therapeutic Letter Writing in Narrative Therapy.» Στο *The Handbook of Counselling Psychology*, Sage, 2016, DOI:10.4135/9781529714968.N21 (πρόσβαση 20.5.23).

Bruner Jerome, «Life as Narrative», *Social Research* Vol 71, No. 3, 2004 (πρόσβαση 27.4.23).

Bruner Jerome, «The Narrative Construction of Reality», *Critical Inquiry*, 18, No.1, 1991, <http://www.jstor.org/stable/1343711> (πρόσβαση 10.5.23).

Γαλανάκη Ευαγγελία, «Απώλειες Και Πένθη Της Πανδημίας», Το Βήμα, Απρίλιος, 25, 2021, <https://www.tovima.gr/print/nees-epoxes/apoleies-kai-penthi-tis-pandimias/> (πρόσβαση 20/5/23.)

Cambell David, «Photography and Narrative: What Is Involved in Telling a Story?», <https://www.david-cambell.org/articles/photography-and-narrative> (πρόσβαση 20.6.23).

Carlick Alison, «Thoughts on the Therapeutic Use of Narrative in the Promotion of Coping in Cancer Care», *European Journal of Cancer Care*, 13, 2004, DOI: 10.1111/j.1365-2354.2004.00466.x (πρόσβαση 14.6.23).

Carr Alan, «Michael White's Narrative Therapy», *Contemporary Family Therapy*, 20, 1998, DOI: 10.1023/A:1021680116584 (πρόσβαση 16.05.23).

Γιαλκέτσης Θανάσης, «Διδάγματα Από Το Σοκ Της Πανδημίας», Η Εφημερίδα Των Συντακτών, Νοέμβριος, 29, 2020, https://www.efsyn.gr/themata/idees-palies-kai-nees/270642_didagmata-apo-sok-tis-pandimias (πρόσβαση 15/5/2023).

Γιαλκέτσης Θανάσης, «Μαθήματα Από Την Ιστορία Των Επιδημιών», Η Εφημερίδα Των Συντακτών, Νοέμβριος, 21, 2021, https://www.efsyn.gr/themata/idees-palies-kai-nees/320118_mathimata-apo-tin-istoria-ton-epidimion (πρόσβαση 12/5/23).

Darling Anne, *Storytelling With Photographs: How To Create A Photo Essay*, 2014. Kindle.

Duzant Magali, «The Illusions of the Photographer», LensCulture, <https://www.lensculture.com/articles/duane-michals-the-illusions-of-the-photographer> (πρόσβαση 1/7/23).

Evans Dylan, *Εισαγωγικό Λεξικό της Λακανικής Ψυχανάλυσης*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 2005.

Flores Juan, «Αβέβαιοι Καιροί: Ψυχανάλυση Και Φόβος», ΕΕΨΨ, Ιούνιος, 27, 2020, <https://psychoanalysis-psychotherapy.gr/2020/06/27/αβέβαιοι-καιροί-ψυχανάλυση-και-φόβος/> (πρόσβαση 12/5/23).

Freeman Michael, *The Photographer's Story, The Art of Visual Narrative*, ILEX Press, 2012.

Gergen Kenneth J., *Θεραπευτικές Πραγματικότητες, Συνεργασία, Καταπίεση Και Σχεσιακή Ροή*, Πεδίο, Αθήνα, 2016.

González-Monteagudo Jose, «Jerome Bruner And The Challenges Of The Narrative Turn: Then And Now», *Journal of Narrative Inquiry*, 21, DOI: 10.1075/ni.21.2.07gon, https://www.researchgate.net/publication/260160910_Jerome_Bruner_and_the_Challenges_of_the_Narrative_Turn_Then_and_now (πρόσβαση 15.5.23).

Hinyard Leslie, Kreuter Matthew, «Using Narrative Communication as a Tool for Health Behavior Change: A Conceptual, Theoretical, and Empirical Overview», *Health Education & Behavior*, 2007, DOI:10.1177/1090198106291963 (πρόσβαση 14.6.23).

Καγγελάρης Φώτης, *Homo Photographicus, Ψυχαναλυτικές Και Φιλοσοφικές Διαστάσεις Της Εικόνας*, Β' Έκδοση, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα, 2020.

Καγγελάρης Φώτης, *Post Photography, Μελέτες Φωτολογίας*, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα, 2020.

Καϊτανίδη Μάρθα, «Κορωνοϊός – Ανοιχτές οι ψυχικές «πληγές» λόγω της πανδημίας», Το Βήμα, Οκτώβριος, 10, 2021, <https://www.tovima.gr/2021/10/10/science/koronoios-anoixtes-oi-psyhikes-pliges-logo-tis-pandimias/> (πρόσβαση 15/5/23).

«Κορωνοϊός: Ένας στους τρεις που αναρρώνουν έχει προβλήματα ψυχικής υγείας ή νευρολογικά», Η Καθημερινή, Απρίλιος, 7, 2021, <https://www.kathimerini.gr/life/health/561321376/koronoios-enas-stoys-treis-poy-anarronoun-echei-provlimata-psychikis-ygeias-i-nevrologika/> (πρόσβαση 15/5/23).

Κρασανάκης Στέλιος, «Η Θεραπευτική Δύναμη Της Αφήγησης», Στο *Η Τέχνη Ως Μέσον Θεραπευτικής Αγωγής*, (επιμ.) Ελένη Γραμματικοπούλου, Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών, 2004.

Lois Ilias, «'Now Is Not The Right Time' by Peter Pflügler», Velvet Eyes, <https://velveteyes.net/conversations/peter-pflugler/> (πρόσβαση 22/8/23).

Mamcarz-Plisiecki Artur, «The Narration Of Photography on The Example of Selected Famous Photographs». *Comparative Studies in Modernism*, no. 13 (Fall), 2018, DOI: <https://doi.org/10.13135/2281-6658/3108> (πρόσβαση 1.7.23).

Μανουσέλης Σπύρος, «Το Ψυχολογικό Φορτίο Της Πανδημίας Του Κορονοϊού», Η Εφημερίδα Των Συντακτών, Σεπτέμβριος, 26, 2020, https://www.efsyn.gr/epistimi/mihanes-toy-noy/261551_psychologiko-fortio-tis-pandimias-toy-koronoioy (πρόσβαση 15/5/2023).

«Μετατραυματική Ανάπτυξη (Post- traumatic Growth): Η δύναμη της ευαλωτότητας», Gestalt Foundation, Κέντρο Ψυχοθεραπείας Και Εκπαίδευσης, <https://www.gestaltfoundation.gr/index.php/el/tess-old-ekpaideutika-biwmatika-ergastiria/item/854-metatravmatiki-anaptyksi-post-traumatic-growth-i-dynami-tis-evalototitas> (πρόσβαση 23/5/23).

MOMus Museums. (2021, February 5). *Δημόσια συζήτηση «Πανδημία και Μνήμη» @MOMusContemporary | 4.2.2021* [Video]. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=QPab5bcA7ik>, 15:30-26:00, <https://www.youtube.com/watch?v=QPab5bcA7ik>

Μπαρτ Ρολάν, *Ο Φωτεινός Θάλαμος*, Κέδρος, 1983.

Μπελέκου Παρασκευή, «Η Αφήγηση Ως Μέσο Κατασκευής Νοήματος – Η Περίπτωση Του Καρκίνου», Διπλωματική Εργασία, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, 2009, <https://olympias.lib.uoi.gr/jsrui/handle/123456789/29040> (πρόσβαση 20.04.23).

Οικονόμου-Λαλιώτη Μαρίνα, «Η εμπειρία ενός στερημένου θρήνου», Η Καθημερινή, Σεπτέμβριος, 19, 2022, <https://www.kathimerini.gr/society/562048489/i-empeiria-enos-sterimenoy-thrinoy/> (πρόσβαση 20/5/23).

Παπαδημητριάδης Δημήτρης, «Φως Στο Σκοτάδι», Το Βήμα, Ιανουάριος, 21, 2021, <https://www.tovima.gr/print/vimagazino/fos-sto-skotadi/> (πρόσβαση 15/5/2023).

Ράλλη Νόρα, «Ψυχανάλυση Και Κορονοϊός», Η Εφημερίδα Των Συντακτών, Απρίλιος, 14, 2021, <https://www.efsyn.gr/node/289998> (πρόσβαση 15/5/23).

Short Maria, Leet Sri-Kartini, Kalpaxi Elisavet, *Context and Narrative in Photography (Basics Creative Photography)*, Second Edition, Routledge, London and New York, 2019.

Stathatos John, «Ways of Telling: Photography and Narrative», <https://www.stathatos.net/texts/writings-photography-and-art/ways-telling-photography-and-narrative> (πρόσβαση 3/7/23).

Στυλιανίδης Στέλιος, «Πανδημία ψυχικής υγείας στη μετά COVID εποχή», xTo Βήμα, Μάιος, 1, 2021, <https://www.tovima.gr/2021/05/01/opinions/pandimia-psyxikis-ygeias-sti-meta-covid-epoxi/> (πρόσβαση 15/5/23).

White Michael, *Maps Of Narrative Practice*, W. W. Norton & Company, 2007.

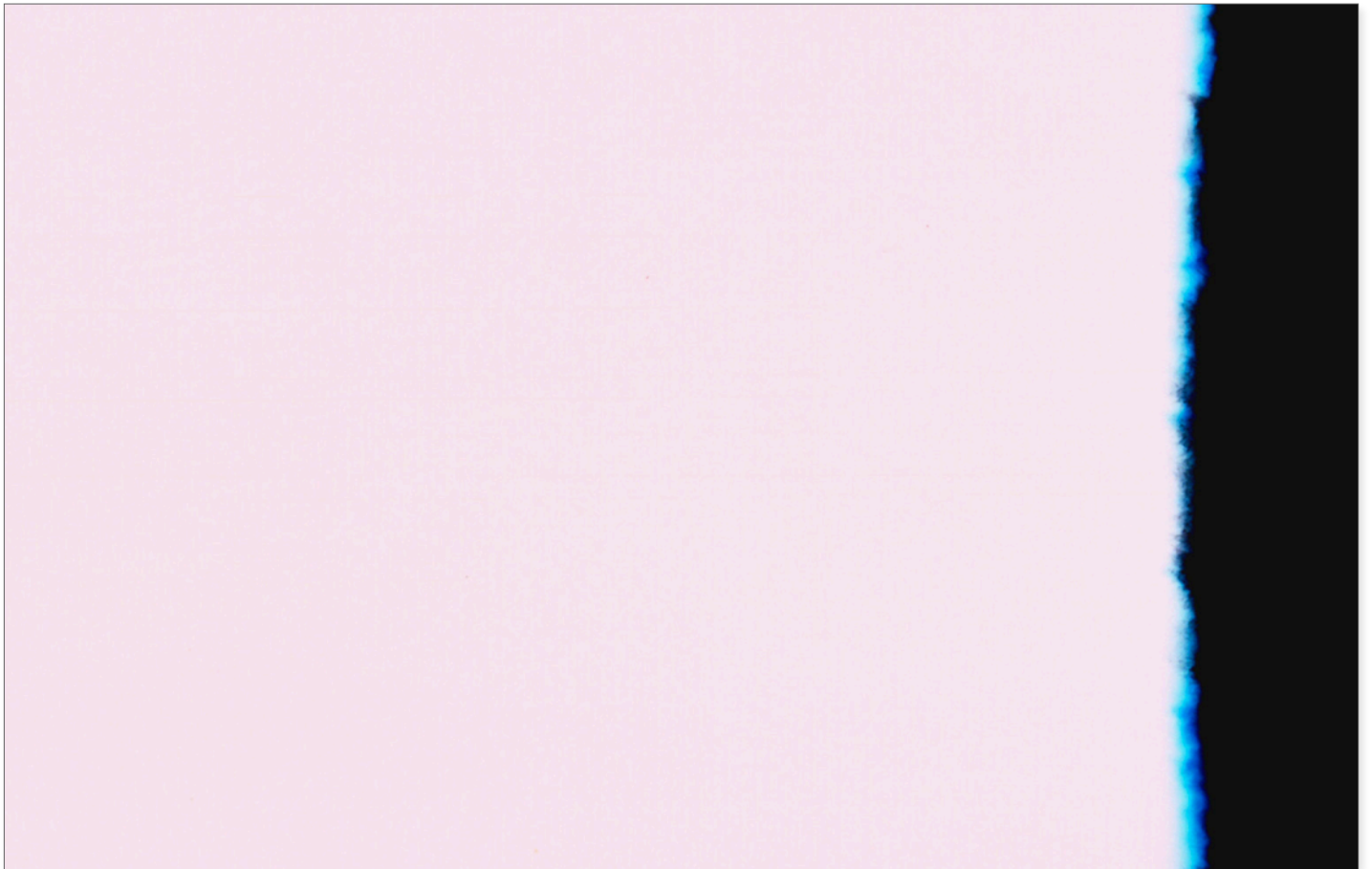
WE LIVE INSIDE A DREAM

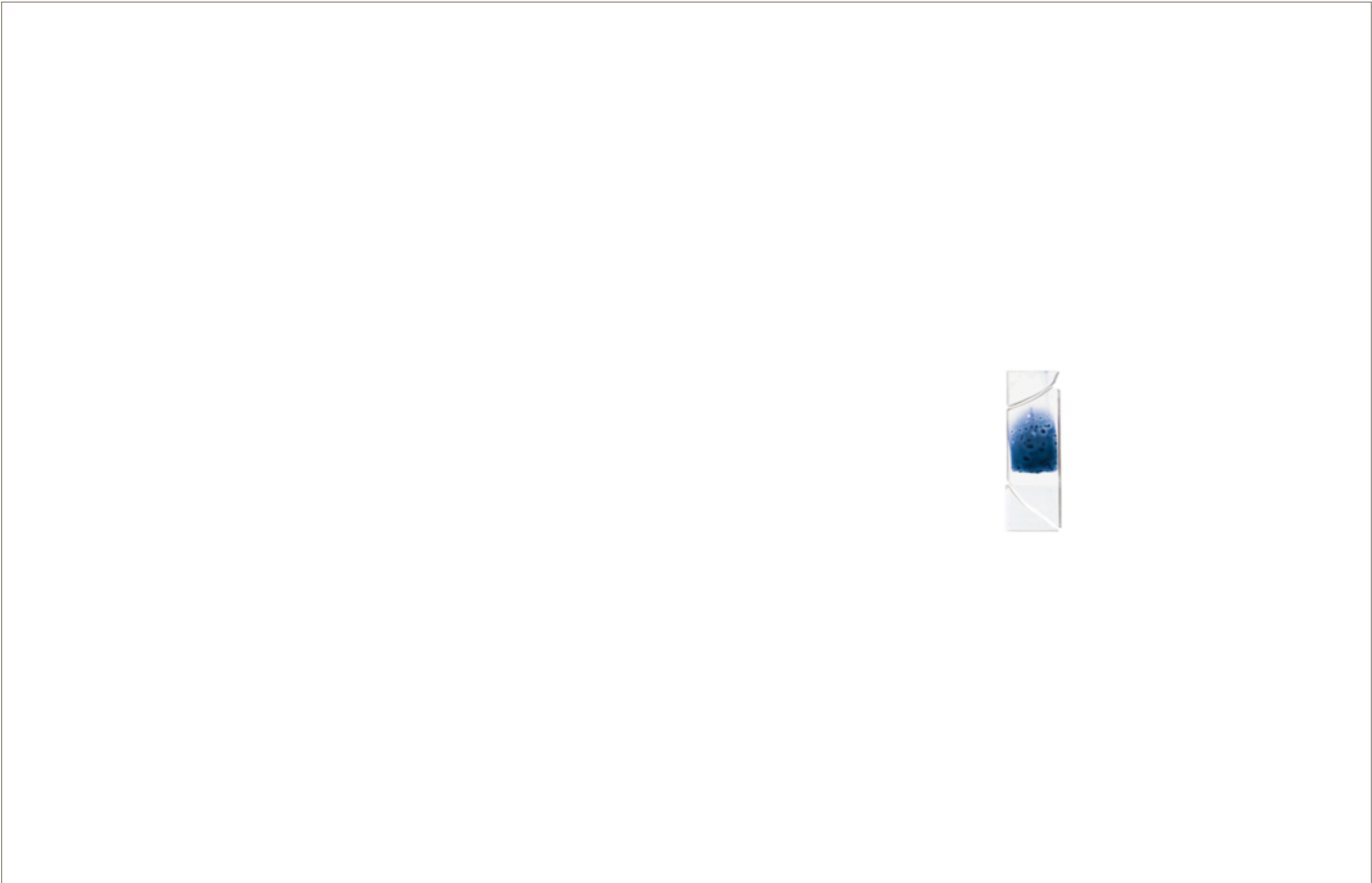
Photobook

WE LIVE INSIDE A DREAM

WE LIVE INSIDE A DREAM

DANAE PANAGIOTIDI

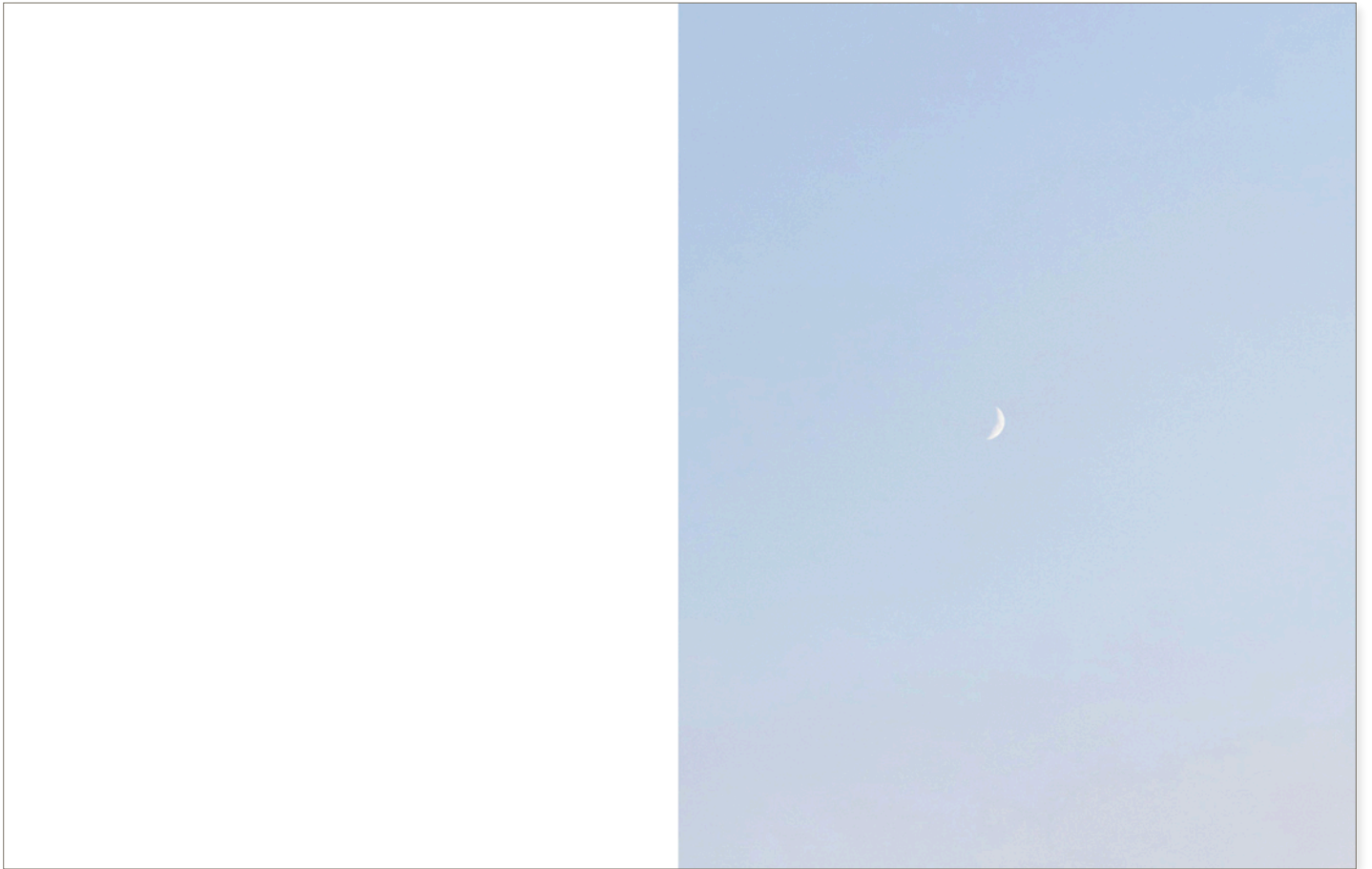

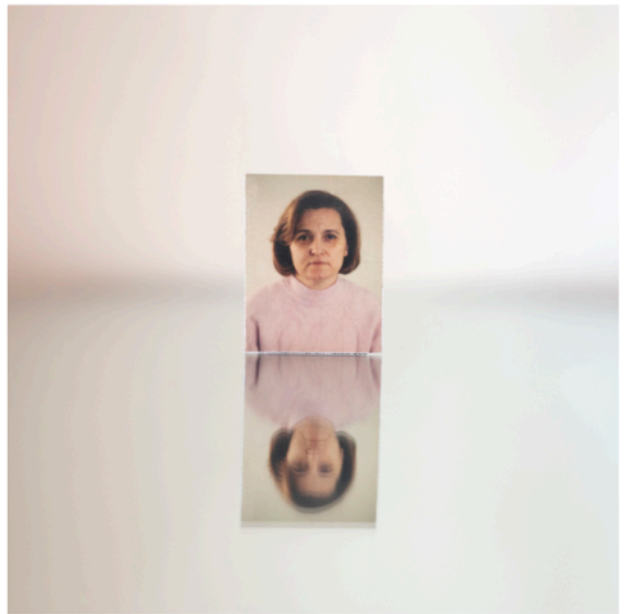

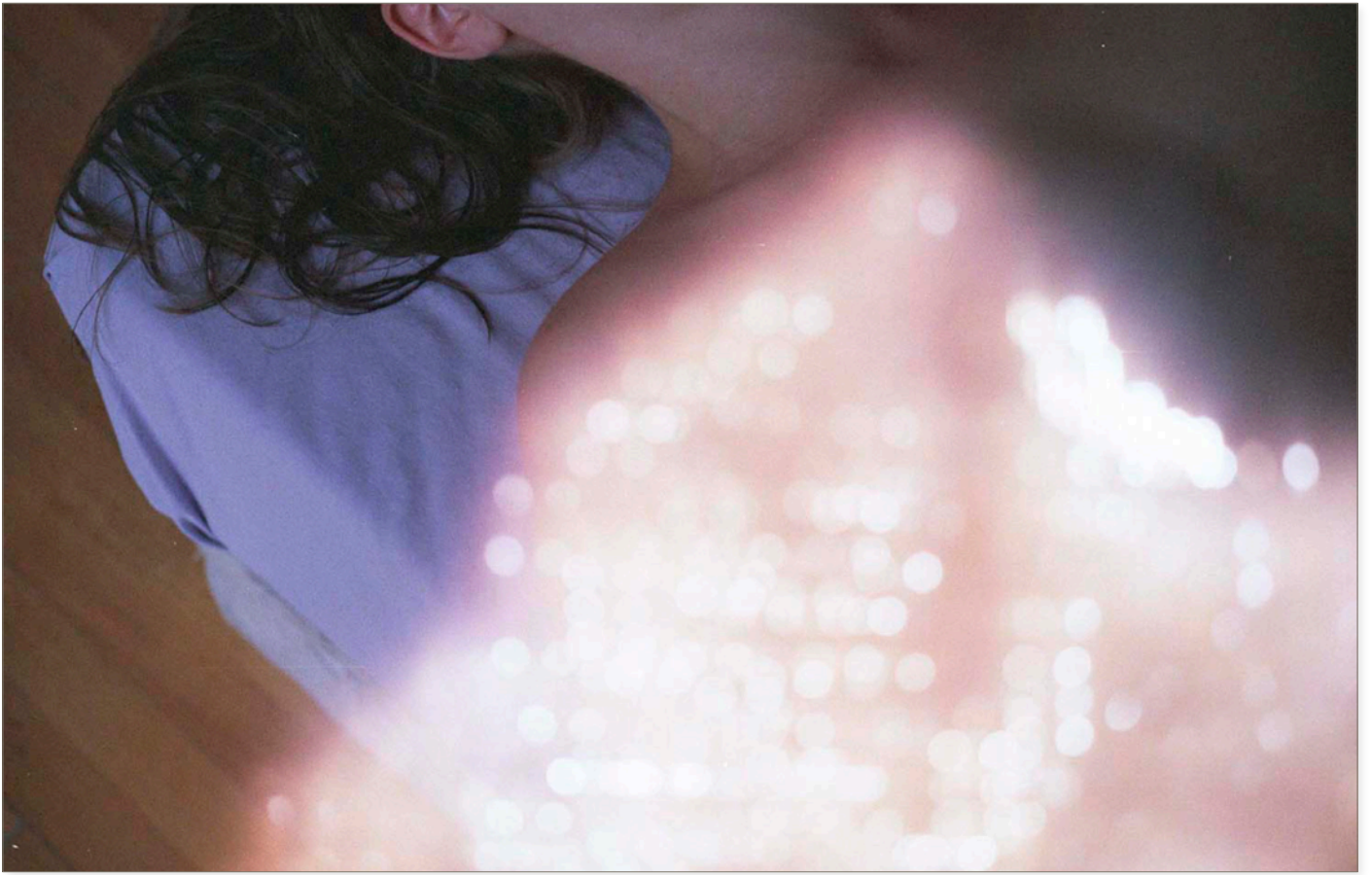

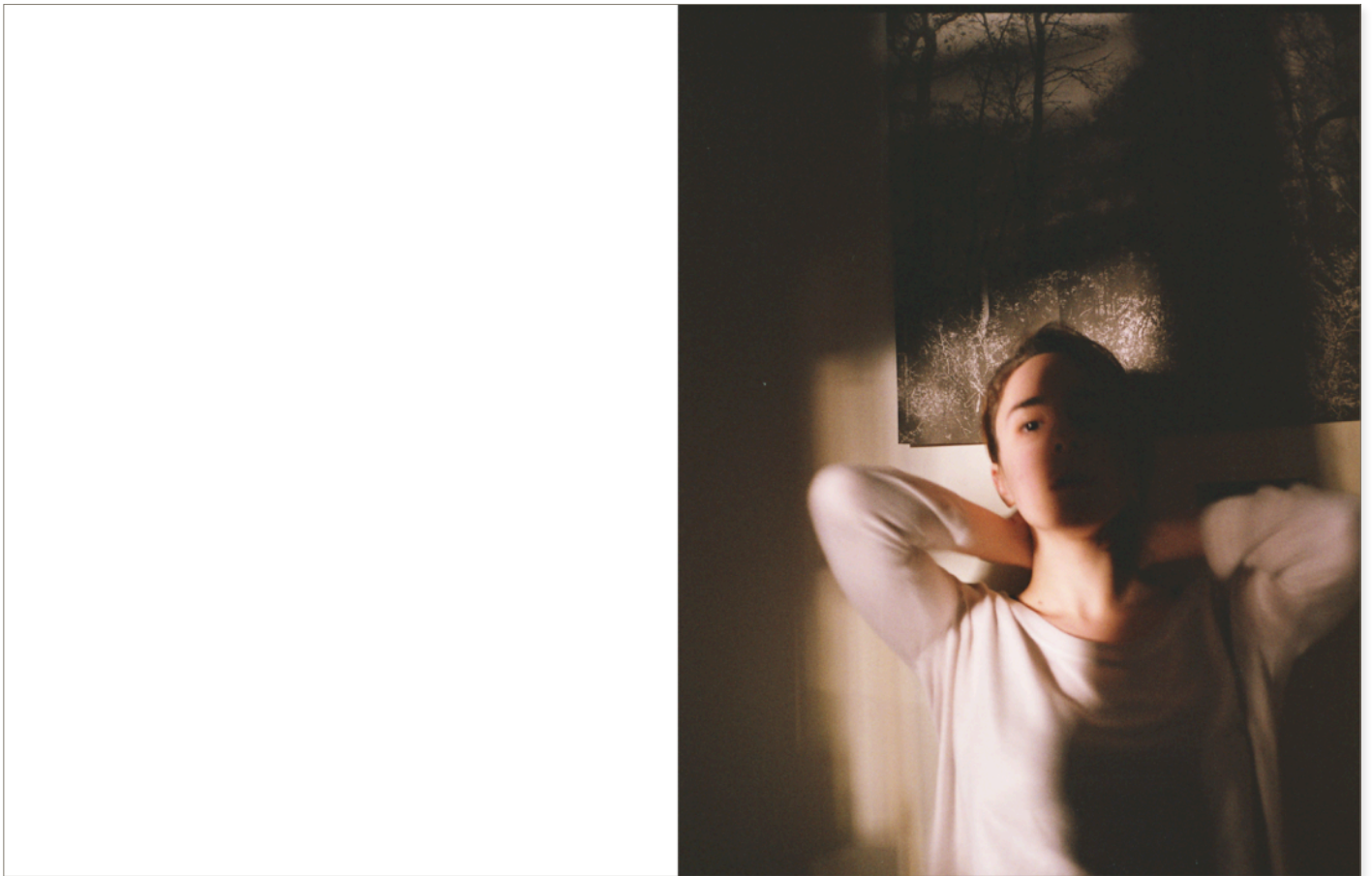

In the heart of human experience lies a complex mosaic of emotions, stories, and interconnectedness. 'We Live Inside a Dream' embarks on a photographic journey that delves into the intimate narratives of a family profoundly affected by the global COVID-19 pandemic.

'We Live Inside a Dream' is rooted in the experience of my mother, whose life was profoundly altered overnight. Her journey became the catalyst for this project, as I sought to tell the story not just of her but of every individual who has faced illness, adversity, and loss. Through a series of evocative photographs, this project captures the vulnerability of the human body and spirit, while also revealing the concealed strengths that reside within us, moving us forward. They serve as a reminder of the unbreakable bonds that connect us, as well as the shared experiences and fates that shape our collective identity.

The central theme of 'We Live Inside a Dream' revolves around the concept that life is akin to a dream—a fleeting, ethereal existence that may be just one aspect of a larger narrative. Life and dreams frequently intertwine, blurring the boundaries between reality and imagination. Just as the moment of awakening from a dream prompts us to question the distinctions between what is real and what is imagined, a similar feeling arises as we navigate through this project, as the photographs stand between documentation and construction, memory and personal interpretation.

'We Live Inside a Dream' is not a static creation with a defined endpoint. It mirrors life itself, ever-evolving. It commenced at a specific time but continues to evolve, just as the healing process is ongoing. It acknowledges the possibility that life is but one facet of an enigma—a dream that we all share, while simultaneously celebrating the resilience that emerges from adversity, capturing the transformative power of life and the enduring beauty of human nature.

